

4 • 2015

RAPORT

PREPORUKE O ULOZI
UNIVERZITETA U
IZGRADNJI MIRA NA
ZAPADNOM BALKANU

NORWEGIAN HELSINKI COMMITTEE

Preporuke o ulozi univerziteta u izgradnji mira na Zapadnom Balkanu

Izdavač: Helsinški komitet Norveške

Lektura: Rusmira Čamo i Ferida Duraković

Design: 07 Media AS

Štampa: Pentagram.d.o.o Sarajevo.

Preporuke se objavljuju uz podršku Norveškog ministarstva za vanjske poslove

Zahvaljujemo partnerima koji su učestvovali u projektu: Univerzitetu "Džemal Bijedić" u Mostaru, Univerzitetu u Tuzli, Internacionalnom univerzitetu u Novom Pazaru, Fakultetu za pravne i poslovne studije "Dr Lazar Vrkatić" u Novom Sadu, Univerzitetu u Prištini, Helsinškom komitetu u Srbiji, helsinškim komitetima u Bosni i Hercegovini, Nansen dijalog centrima u Sarajevu i Mostaru, Centru za razvoj lokalne zajednice u Kosovskoj Mitrovici, te Uredu za ljudska prava u Sandžaku.

Za sve informacije u vezi s projektom i Preporukama možete se obratiti Helsinškom komitetu za ljudska prava Norveške.

Enver Đuliman

djuliman@nhc.no

+47 905 59 202

www.nhc.no

Sarajevo, maj/svibanj 2015. godine

Sadržaj

1. Temeljna polazišta – Preporuka	5
2. Promjenjiva misija sveučilišta	7
3. Izazovi savremenog sveučilišta	9
4. Sveučilište: kakvo i za koga?	11
5. Visoko obrazovanje za 21. stoljeće.....	13
6. Mirovno obrazovanje – društvena odgovornost sveučilišta	15
7. Pridonose li univerziteti u regiji Zapadnog Balkana izgradnji mira?.....	17
8. Uloga sveučilišnih nastavnika u mirovnom obrazovanju	26
9. Humanistička perspektiva u (mirovnom) obrazovanju.....	28
10. Kako se posvetiti mirovnom obrazovanju?	30
11. Saradnja univerziteta i civilnog društva – zašto i kako?	33
12. Druga vrsta znanja	36
13. Smjernice za sveučilišta i sveučilišne nastavnike	38
14. Primjeri dobre prakse kao poticaj sveučilištima i sveučilišnim nastavnicima u regiji Zapadnog Balkana	40
15.1. Uvođenje novog predmeta	40
15.2. Uspostava novog studijskog programa.....	48
15.3. Uspostava master programa.....	49
15. Literatura:	52
16. PRILOZI	53
Aneks 1. Sarajevska deklaracija o ulozi univerziteta i civilnog društva u izgradnji mira i razvoju lokalne zajednice	53
Aneks 2. Lista za provjeru sadržaja: primjer pitanja za uključivanje dimenzije ljudskih prava, međukulturalnog razumijevanja i izgradnje mira	56
Aneks 3. O projektu <i>Gradimo mostove a ne zidove – Uloga univerziteta u izgradnji mira</i>	57

Helsinški komitet Norveške (HKN) je nevladina organizacija, koja promovira puno poštovanje međunarodno prihvaćenih ljudskih prava, kako u dokumentima tako i u praksi. Komitet nadgleda poštivanje ljudskih prava, izvještava o njihovom kršenju i provodi edukacijske programe u čemu saraduje sa drugim organizacijama.

Fokus djelovanja Helsinškog komiteta i dalje ostaje Evropa, Centralna Azija i Sjeverna Amerika, uključujući sve zemlje-članice Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi. Helsinški komitet istovremeno izvještava i o pojedinim temama i događajima van ovih područja.

Aktivno djelovanje HKN na Zapadnm Balkanu uspostavljeno je devedesetih godina prošloga stoljeća dokumenovanjem kršenja ljudskih prava, kao i davanjem podrške lokalnim organizacijama za ljudska prava.

HKN je, zajedno sa nevladinim organizacijama kasnih 90tih implementirao više većih edukacijskih programa. Dio ovih programa bilo je i izdavanje više stručnih knjiga i edukacijskih materijala.

HKN ima dugotrajnu tradiciju saradnje sa univerzitetima i drugim visokoškolskim ustanovama u uspostavljanju i provođenju edukacije iz ljudskih prava, mirnog rješavanja konflikata i interkulturalnog razumjevanja kako u Norveškoj tako i u više drugih zemalja.

Ovaj Izvještaj/Preporuke se zasniva na trogodišnjem programu na Zapadnom Balkanu, Gradimo mostove, ne zidove: Uloga univerziteta u izgradnju mira koji je proveden u saradnji sa više univerziteta i organizacija civilnog društva.

HKN želi da se zahvali svim učesnicima u Programu koji su doprinjeli provođenju planiranih aktivnosti i ostvarivanju pozitivnih rezultata. Nadamo se da će ovaj Program i Preporuke inspirisati visokoškolske ustanove u regionu da, obezbjeđujući kvalitetno obrazovanje preuzmu aktivnu ulogu u izgradnju mira.

Ove Preporuke su izdate na Bosanskom/Hrvatskom/Srpskom, Albanskom i Engleskom jeziku. Preporuke su izradili docent Bojana Ćulum, Univerzitet u Rijeci; profesor Nerzuk Ćurak, Univerzitet u Sarajevu; Enver Đuliman, viši savjetnik u Helsinškom komitetu Norveške; i profesor Asim Peco, Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru.

Stavovi iznešeni u Preporukama ne predstavljaju neophodno i stavove Helsinškog komiteta Norveške.

Oslo, Maj. 2015

Bjørn Engesland,
Generalni sekretar Helsinškog komiteta Norveške

Poštovani nastavnice, ja sam jedan od onih koji su preživjeli koncentracioni logor. Moje oči su vidjele ono što niko ne treba vidjeti: gasne komore koje su gradili učeni inženjeri, djecu koju su trovali učeni ljekari, dojenčad koju su ubijale stručne medicinske sestre, žene i malu djecu koje su strijeljali i ranjavali maturanti srednjih škola. Zato sam sumnjičav prema obrazovanju. Ono što tražim od Vas je da svojim učenicima pomognete da postanu ljudi. Svoj trud nikad ne smijete uložiti u proizvodnju učenih monstruma, stručnih psihopata, obrazovanih Eichmana. Čitanje, pisanje, sabiranje i oduzimanje važni su samo ukoliko im je svrha da našu djecu učine humanijom. 1 (Rutter, 1994, str.113)

1 *Dear Teacher, I am a survivor of a concentration camp. My eyes saw what no man should witness: gas chambers built by learned engineers, children poisoned by educated physicians, infants killed by trained nurses, women and babies shot and wounded by high school graduates. So I am suspicious of education. My request to you is to help your students become human. Your efforts must never produce learned monsters, skilled psychopaths, educated Eichmanns. Reading, writing and arithmetic are important only if they serve to make our children more human. (Rutter, 1994, p.113)*

1. Temeljna polazišta Preporuka

Svjesni važnosti promocije mira u postkonfliktnim zajednicama; uvjereni da je uloga akademske zajednice u afirmaciji kulture mira i nenasilja, interkulturalnog razumijevanja i općeg intelektualnog ambijenta za razvoj mirovnih praksi zasnovanih na znanju i fundamentalnim vrijednostima demokratskog svijeta nezaobilazna; ohrabreni rezultatima trogodišnjeg regionalnog projekta *Gradimo mostove a ne zidove – Uloga univerziteta u izgradnji mira*; nadahnuti *Sarajevskom deklaracijom*, donesenom na naučnoj konferenciji *Uloga univerziteta u izgradnji mira*, održanoj 20. marta/ožujka 2014. godine – mi, učesnici regionalnog projekta (Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru, Univerzitet u Tuzli, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Fakultet za pravne i poslovne studije "Dr Lazar Vrkić" u Novom Sadu, Univerzitet u Prištini, Norveški helsinški komitet, Helsinški komitet u Srbiji, helsinški komiteti u Bosni i Hercegovini, Nansen dijalog centri u Sarajevu i Mostaru, Centar za razvoj lokalne zajednice u Kosovskoj Mitrovici, Ured za ljudska prava u Sandžaku) i niz drugih nevladinih organizacija – donosimo Preporuke o ulozi univerziteta u izgradnji mira na Zapadnom Balkanu.

Preporuke koje su pred vama rezultat su individualnih i institucionalnih napora učesnika regionalnog projekta koji su, svjesni ograničenja ali i potencijala univerziteta na Zapadnom Balkanu, odlučili ponuditi akademskoj zajednici i društvima regije stratešku platformu za postepeno kreiranje društvenih, akademskih, obrazovnih i logističkih uvjeta, a koja ima potencijala da doprinese reformi univerziteta i na viši nivo podigne edukaciju za mir i interkulturalno razumijevanje. Mir i interkulturalno razumijevanje ključni su za uspješnu transformaciju postkonfliktnih društava u cjelini, ali i za transformaciju vitalnih institucija tih društava, među kojima univerzitet zauzima posebno mjesto zbog svoje obrazovne, znanstvene i općedruštvene funkcije.

Temeljno polazište Preporuka pronalazimo u spomenutoj *Sarajevskoj deklaraciji*, čiji je cilj ukazati na važnost edukacije za mir i jačanja saradnje između visokog obrazovanja i nevladinog sektora na ovom polju, u lokalnim zajednicama i zemljama regiona. *Sarajevskom deklaracijom* zagovara se humanistički pristup obrazovanju, te saradnički odnos visokoškolskih ustanova s ostalim akterima u zajednici (organizacije civilnoga društva, odgojno-obrazovne ustanove i vlasti) kako bi se ostvarile pretpostavke za uspješnu integraciju mirovnog obrazovanja u temeljne akademske djelatnosti – nastavu, istraživanje i djelovanje u zajednici. Visokoškolske ustanove u regionu pozivaju se stoga da ozbiljno promisle o svojoj ulozi i misiji u zajednici/društvu i u saradnji s relevantnim akterima:

- preuzmu odgovornost i aktivno učestvuju u demokratskim procesima i razvijaju aktivno građanstvo na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou i da doprinose socijalnoj transformaciji, izgradnji povjerenja, tranzicijskoj pravdi i pomirenju;

- grade socijalni kapital koji se temelji na povjerenju, saradnji, umrežavanju, volonterstvu i učešću studenata i nastavnog kadra u društvenim procesima;
- uspostavljaju i provode programe koji jačaju građanski angažman, društvenu odgovornost i osnažuju kulturu mira;
- grade institucionalne okvire za poticanje, prepoznavanje i priznavanje dobre prakse u društvu od strane studenata, nastavnog kadra i nevladinog sektora i šire informacije o dobrim primjerima saradnje civilnog društva i visokoškolskih ustanova;
- obezbijede edukaciju i znanja koja su depolitizirana, deideologizirana i deeticizirana, te kulturu refleksije i angažmana na univerzitetu, kod nastavnika i kod studenata;
- grade partnerstvo između visokoškolskih ustanova i nevladinog sektora koje će doprinosti razvoju pojedinca, grupe i zajednice, a koje se temelji na razmjeni znanja, vještina i iskustva te umrežavanju;
- uspostavljaju saradnju sa srednjim i osnovnim školama kako bi kompetencije koje posjeduju na ovom polju bile iskorištene i na prethodnim nivoima obrazovanja.

2. Promjenjiva misija sveučilišta

Sveučilišta su organizacije s dugom tradicijom, karakterističnim ciljevima i svrhom, te specifičnom ulogom u društvu. Kao društvene institucije oduvijek su bila sposobna mijenjati se i prilagođavati svoje djelatnosti kako bi (bolje) služila društvu, tako da se visoko obrazovanje značajno promijenilo od svojih početaka, a to čini i danas. Specifičan položaj, misija i uloga koju imaju u razvoju društva, od nastanka prvih srednjovjekovnih evropskih sveučilišta do savremenih sveučilišta globaliziranog doba, ukazuju na dinamičan odnos sveučilišta i njegova okruženja. Povijesni pregled razvoja sveučilišta ukazuje na to kako su temeljne akademske djelatnosti poučavanja, istraživanja i djelovanja za zajednicu uglavnom bile predmet prilagodbe promjenjivim potrebama i zahtjevima društva.

Vođena srednjovjekovnom filozofijom skolastike, prva evropska srednjovjekovna sveučilišta usmjerila su se na prenošenje dotadašnjih akumuliranih (uglavnom filozofskih i teoloških) spoznaja, a njihova je misija bila priprema za temeljne crkvene i sekularne profesije toga doba. Kasnija srednjovjekovna sveučilišta počinju intenzivnije pratiti društveni razvoj i ponovno prilagođavati svoje akademske djelatnosti (osobito misiju poučavanja) potrebom za novim zanimanjima, pored onih administrativnih u crkvenim i javnim institucijama. Doba renesanse karakteriziralo je ponovno rođenje želje za usvajanjem novih znanja, pa se dotadašnji pravni, medicinski i teološki kurikulum evropskog sveučilišta proširuje na ono što i danas zovemo „slobodnim umjetnostima“ (*liberal arts*), stvoreno kako bi se promicale temeljne civilizacijske vrijednosti i zajedničko dobro. Upravo zbog misije koju su tada njegovala sveučilišta, humanistički model obrazovanja postaje blizak ideji potpune i obrazovane osobe, „slobodne“ osobe i temelj obrazovanja u demokratskom društvu.

Do pojave modernoga Humboldtova sveučilišta i poticanja istraživačke misije, sveučilišta su primarno imala obrazovnu funkciju i njihova je misija poučavanja, posebice sadržaj kurikulumu, kontinuirano služila javnom interesu. Jačanje formativne uloge sveučilišta, promocija građanskih vrijednosti i demokratizacije u visokom školstvu te poticanje liberalnog modela obrazovanja (koje se smatralo najboljom pripremom mladih za njihov kasniji angažman u demokratskom društvu) dolazi s naglim razvojem visokoga obrazovanja na američkim sveučilištima tokom 19. stoljeća. Pred američka se sveučilišta, međutim, ubrzo stavljaju novi zadaci, nošeni industrijskom revolucijom i promjenama u strukturi društvenih klasa – strukovno obrazovanje u području industrije i poljoprivrede, na koje su politička elita i sveučilišta spremno odgovorili. Slična kretanja možemo u to vrijeme pratiti i na evropskim sveučilištima. Moderna američka sveučilišta 20. stoljeća počinju ponovo zagovarati društvenu odgovornost sveučilišta i zalaganje za javno dobro, koje od početaka demokratizacije i obrazovanja dobrog građanina putem kurikulumu slobodnih umjetnosti (*liberal arts*) vrlo brzo počinje koegzistirati s novim prilikama i, u načelu, opslužuje političku i industrijsku volju i njihove potrebe. Ovo se združivanje ujedno smatra i početkom kapitulacije sveučilišta pred birokratskom i kapitalističkom agendom. Postmodernistički i postindustrijski društveni

kontekst u kojem danas djeluju sveučilišta ponajviše karakterizira snažan globalizacijski val, a sveučilišta diljem svijeta nalaze se pred izazovom ispunjavanja višestrukih uloga.

U svjetlu brzih i dinamičnih promjena, društvena uloga sveučilišta egzistira u gotovo trajnom stanju zavisnosti i tranzicije, te je pred stalnim izazovima upravljanja i prilagodljivosti misije, ciljeva i zadataka, u odnosu na brojne aktere u svom unutarnjem, a osobito vanjskom okruženju. Za očekivati je da ih oni koji su dio sveučilišne zajednice, kao i oni izvan nje promatraju na različite načine, u zavisnosti od svojih interesa, potreba i očekivanja. Čini se da danas svako ima udio i interes u onome što sveučilišta čine: evropske institucije očekuju da ona budu predvodnici u stvaranju najkompetitivnije ekonomije; vlade – veći broj visokoobrazovanih građana koji bi mogli snažnije doprinosti razvoju nacionalne ekonomije; studenti i njihovi roditelji – kvalitetno obrazovanje koje će mladim ljudima osigurati brzo zapošljavanje i razvoj uspješne karijere; tržište rada zahtijeva kvalitetne proizvode – visokospecijalizirane stručnjake, istraživanja i inovacije, usluge cjeloživotnog obrazovanja te niz stručnih i konzultativnih usluga; civilno društvo traži pomoć i stručnu saradnju u rješavanju aktualnih potreba i problema koji su od značaja za lokalnu i globalnu zajednicu; sveučilišne upravljačke strukture traže mjerljive pokazatelje izvrsnosti i uspješnosti rada sveučilišnih nastavnika, pa sve češće uvode tržišne mehanizme i principe djelovanja kojima potiču kompetitivnost i konkurentost.

3. Izazovi savremenog sveučilišta

Imamo li u vidu istaknuta (različita) očekivanja, postaje jasno da jedan od najvećih izazova savremenog sveučilišta predstavlja ozbiljno razmimoilaženje između percepcije ovdje nabrojanih (unutarnjih i vanjskih) aktera i institucionalne realnosti savremenog sveučilišta. Visoko se obrazovanje stoga suočava s pritiscima i raznovrsnim očekivanjima koje akademski i neakademski akteri stavljaju pred sveučilišta, a koji su danas jači nego ikada prije: od sveučilišta se ne očekuje samo postizanje izvrsnosti u istraživanju i nastavi, već i razvoj brojnih veza s tržištem i lokalnom zajednicom, i to na način koji je mjerljiv, učinkovit, a od velike je važnosti za savremenu ekonomiju znanja.

Promjene u evropskom visokoškolskom i istraživačkom prostoru snažno je potaknula *Lisabonska strategija* (2000), očekujući od sveučilišta intenzivan razvoj i komercijalizaciju koji potiču osavremenjivanje obrazovnih sustava, kako bi Evropska unija postala najkonkurentnije, najdinamičnije i na znanju utemeljeno gospodarstvo. U jednakom je ozračju u svom saopćenju *The role of universities in the Europe of knowledge* (Uloga sveučilišta u Evropi znanja) (CEC, 2003a) i Evropska komisija definirala očekivanu ulogu sveučilištâ, opisujući ih kao značajne institucije koje treba da doprinose jačanju državnoga ekonomskog rasta i razvoja, te kompetitivnosti državne ekonomije. U saopćenju *Mobilising the brain power of Europe: enabling universities to make their full contribution to the Lisbon Strategy* (Mobilizacija pameti Evrope: omogućiti sveučilištima da daju puni doprinos Lisabonskoj strategiji) (CEC, 2005), Evropska komisija identificirala je tri ključna problema koji inhibiraju snažniji doprinos evropskih sveučilišta ispunjavanju ciljeva *Lisabonske strategije*: prvi je odvojenost sveučilišta od svijeta industrije, drugi ograničene mogućnosti i sposobnosti širenja i komunikacije znanja, a treći ograničena mobilnost između sveučilišnih nastavnika i stručnjaka u ekonomiji/industriji. Evropska komisija smatra da su sveučilišta previše zavisna od državnih sredstava i slabo pripremljena za globalnu utrku u "lovu na talente" u osiguranju materijalnih resursa za iznošenje nastavnih, a posebice istraživačkih programa. Iz perspektive Evropske komisije, trokut sveučilišnog znanja koji treba značajnije doprinijeti *Lisabonskoj strategiji* i stvaranju društva, odnosno ekonomije znanja, čine nastava, istraživanje i posebno sustav inovacija (CEC, 2005).

U nastojanju da odgovori na različita očekivanja koja se pred njih stavljaju, misija savremenih sveučilišta postaje disperzirana, a kvaliteta akademskih djelatnosti često oslabljena. Od sveučilišta se, naime, danas dominantno očekuje doprinos ekonomskom rastu i razvoju kako bi omogućila vlastitim zemljama rast ekonomskih kompetencija te adekvatnu poziciju u globaliziranoj tržišnoj kompetitivnoj areni. Takav društveni kontekst tradicionalnu usmjerenost sveučilištâ na djelatnosti poučavanja i istraživanja intenzivno oslabljuje borbom i težnjom da postanu poduzetnički orijentirana i tržišno relevantna. Opterećena izazovima tržišne orijentacije, kao i kontinuiranim smanjivanjem državnih ulaganja u razvoj akademskih djelatnosti, sveučilišta se sve intenzivnije posvećuju pronalasku financijskih

sredstava, obrazovanju profesionalaca i istraživanjima relevantnim za tržišne potrebe. Zbog opterećenosti izazovima tržišne orijentacije ona stvaraju i slijede još jedan trend – privrženost političkim ciljevima. Zbog te kapitulacije pred kapitalom i politikom sveučilišta nerijetko iz svojih akademskih djelatnosti istiskuju razvoj znanja i vještina za obrazovanje društveno odgovornih građana, odnosno znanja i vještina koje promiču aktivno građanstvo i njegov angažman – a upravo ovakva znanja i vještine studentima omogućuju kritičko promišljanje o društvu u kojem žive i rade, dok istovremeno stimuliraju održivost savremene demokracije.

I dok Evropska unija i njezine institucije zagovaraju osavremenjivanje sveučilišta, jačanje njihove kompetitivnosti i konkurentnosti, te njihov snažniji doprinos gospodarskom rastu i razvoju, paralelno raste broj kritičara visokog obrazovanja koji upozoravaju da je ono postalo podređeno većem utjecaju menadžerijalizma, većoj instrumentalizaciji, jačem tržišnom natjecanju, novim oblicima kontrole te rastućim zahtjevima za izvrsnost, odgovornost, relevantnost, učinkovitost i zapošljivost. Utjecaj koji savremene promjene imaju na misiju sveučilišta, promatran uglavnom kroz tržišne i politizirane akademske tendencije, zabrinjava sve veći broj analitičara i kritičara visokog obrazovanja, koji upozoravaju na fenomen *McUniversity* – široko dostupnu i standardiziranu sveučilišnu uslugu (vrlo) upitnoga doprinosa razvoju društva.

4. Sveučilište: kakvo i za koga?

Uloga sveučilišta – vjerujemo da se možemo svi oko toga složiti – jeste doprinos razvoju društva. Međutim, to društvo čijem razvoju sveučilište treba doprinositi ne može samostalno izraziti svoje želje i potrebe nego, metaforički rečeno, putem svojih glasnika. Potrebne su, dakle, osobe, institucije, društvene strukture koje će javno deklarirati potrebe društva. Takav kontekst podsjeća na pravo kockanje, jer koga ćemo osloviti i prihvatiti kao glasnogovornika društva i društvenih potreba? Političari su posebno skloni govoriti u ime društva, ali jednako, ako ne i veće pravo sve brže uzimaju gospodarstvenici, koji govore o ekonomiji znanja. Upravo ovi potonji glasnogovornici u posljednje vrijeme definiraju uvjete pod kojima se procjenjuje društvena vrijednost, relevantnost i odgovornost sveučilišta. Njihova je perspektiva ipak samo djelomična, što valja itekako imati na umu. Važno je (uvijek iznova) imati na umu da političari i gospodarstvenici imaju specifične interese. Bila bi suštinska greška ako bismo njihove interese poistovjetili s interesima društva, a načine djelovanja političkih i poslovnih 'arena' pokušali prenijeti na sveučilište. Sveučilište bi, kao autonomna institucija u srcu društva, trebalo biti i moralno i intelektualno nezavisno od svakog političkog i ekonomskog autoriteta.

Profesor Nerzuk Ćurak.

Ne griješimo ako zaključimo da misija sveučilišta nikada nije bila statičan element. Ona se mijenjala u zavisnosti od potreba društva i povijesnog, društvenog, političkog i ekonomskog konteksta, te je bila različito interpretirana. Ne bismo trebali biti iznenađeni niti obeshrabreni ovdje opisanim vanjskim i unutarnjim razmimoilaženjima i interesnim "nemirima", budući da je povijest sveučilišta njima vrlo bogata. Neosporno je da su pritisci i raznovrsna očekivanja spram sveučilišta koji stižu iznutra i izvana oduvijek oblikovali smjer kretanja visokog obrazovanja, pa tako i aktualnu obrazovnu paradigmu. Međutim, promjene koje se očekuju od savremenih sveučilišta, a koje su danas vođene dominantno ekonomskim i tehnološkim promjenama, te značajnim političkim pritiscima, mnogo su veće od prilagodbe trenutnih obrazovnih paradigmi, te povezivanja nastavnih i istraživačkih aktivnosti s akterima u

vanjskom okruženju – one zadiru u pitanje javne svrhe sveučilišta i visokog obrazovanja. Važno je stoga promišljati o tome što treba poručiti sveučilištima kako bi ih se podsjetilo na puno veće odgovornosti koje imaju u promociji mira, ljudskih prava, demokratskoga građanstva, građanskog zalaganja sveučilišnih nastavnika i studenata – a s ciljem doprinosa pozitivnim promjenama i razvoju društva.

5. Visoko obrazovanje za 21. stoljeće

*Što je razlog da ljudi, koji toliko puno znaju o miru,
ne mogu postići to da žive u miru?*

(Ian Harris, 2008 / *History of Peace Education*)

U aktualnom društvenom kontekstu kojim dominiraju globalizacija, tržišne sile, tehnologija i nevjerovatna produkcija novih znanja koja bi trebala služiti unapređenju kvalitete života u zajednicama diljem svijeta, sveučilišta i visoko obrazovanje se trebaju voditi visokim standardima. Upravo zato što su oni društvene institucije koje imaju značajan (direktan i indirektan) utjecaj na političke, ekonomske i društvene procese i promjene u društvu; područje njihove javne odgovornosti širi se na sve dimenzije zajednice i društva. Kao najznačajniji obrazovni centri koji kontinuirano uključuju nove generacije u (širu) društvenu zajednicu i tržište rada, kao središta stvaranja i diseminacije znanja, kao institucije koje okupljaju najobrazovanije građane različitih znanstvenih i stručnih profila, sveučilišta su dužna stalno propitivati i promišljati o svojoj svrsi i javnoj odgovornosti kao društvene institucije, ali i o odgovornosti sveučilišnih nastavnika i studenata kao nositelja pozitivnih promjena u zajednici. Sveučilište na raznovrsne načine pruža zajednici i društvu zajednička dobra. Upravo to proširuje polje njegove obveze i odgovornosti u obrazovanju društveno odgovornih profesionalaca, potičući ih na zalaganje u zajednici/društvu i aktivno uključivanje u rješavanje problema u zajednici/društvu.

Tako shvaćenu perspektivu sveučilišnog razvoja predstavljaju primjerice UNESCO-va *Svjetska deklaracija o visokom obrazovanju za 21. stoljeće* i *Okvir za prioritetne aktivnosti s ciljem promjene i razvoja visokog obrazovanja* (*The World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century* i *Framework for Priority Action for Change and Development for Higher Education*) donešeni još 1998. godine². Oba dokumenta jasno određuju očekivanu ulogu sveučilišta u razvoju društva i ističu aktivnosti koje je potrebno poduzeti s ciljem obnove i revitalizacije visokog obrazovanja na svim nivoima. Među petnaest članaka (temeljnih načela i aktivnosti) u ovoj strategiji izdvajamo sljedeće:

...osnovna misija sveučilišta – obrazovanje, izobrazba, istraživanje i posebno doprinos održivom razvoju i napretku društva u cjelini – treba biti očuvana, ojačana i proširena kako bi mogla obrazovati visoko kvalificirane, ali prije svega društveno odgovorne građane...
(članak 2)

Visokoškolske ustanove, njihovi djelatnici i studenti trebali bi poticati i kontinuirano unapređivati svoju kritičku i progresivnu ulogu, analizirajući aktualne društvene,

2 UNESCO Deklaracija predstavlja jednu od najvažnijih svjetskih inicijativa poticanja društvene odgovornosti visokoga obrazovanja. Utemeljena na diskursu društvene odgovornosti svih članova sveučilišne zajednice za društveni razvoj, nedvosmisleno se određuje prema ulozi sveučilišta, što je jasno vidljivo iz ovdje istaknutih članaka.

ekonomske, kulturne i političke trendove, što im treba biti temelj za predviđanje novih kretanja u društvu, za upozoravanje i prevenciju potencijalnih negativnih utjecaja na razvoj sveučilišta i društva; zbog ove bi zadaće sveučilišta trebala uživati punu slobodu i autonomiju, ali u isto vrijeme biti i odgovorna spram zajednice u kojoj djeluju i društva uopće. (članak 3)

Relevantnost visokog obrazovanja treba se vrednovati u kontekstu usklađenosti između potreba zajednice i onoga što sveučilišta zajednici zaista nude; zbog svega navedenog sveučilišta bi svoju orijentaciju i dugoročne ciljeve trebala temeljiti na potrebama i ciljevima zajednice, poštujući pritom raznolikost kultura...(članak 4)

...posebnu pažnju valja posvetiti ulozi koju sveučilišta i visoko obrazovanje imaju u razvoju zajednice i društva, i to osobito kroz aktivnosti kojima je cilj sustavno uklanjanje siromaštva, gladi, nasilja, netolerancije, diskriminacije, nepismenosti, širenja bolesti, degradacije okoliša, te kroz aktivnosti koje teže razvoju mira... (članak 4)

...sveučilišta trebaju obrazovati studente koji će biti dobro informirani i visoko motivirani građani, sposobni za kritičko promišljanje, analizu problema u društvu, traženje sustavnog rješenja za te probleme, a zatim i za njihovu primijenu, pri čemu valja istaknuti važnost prihvaćanja vlastite društvene odgovornosti. (članak 9)

6. Mirovno obrazovanje – društvena odgovornost sveučilišta

Nismo tek putnici na svemirskom brodu "Zemlja", mi smo posada. Nismo tek stanovnici na ovoj planeti, mi smo građani. Odgovornost čini razliku u oba slučaja.
(Russell Schweiker, SAD, Apollo 9, astronaut)

Prateći načela predstavljene UNESCO-ve *Svjetske deklaracije o visokom obrazovanju za 21. stoljeće*, sveučilišta bi se trebala snažnije integrirati u lokalnu zajednicu koje su dio: trebaju se zalagati i (stručno) baviti potrebama i problemima te zajednice, razvijati saradničke odnose i projekte s relevantnim akterima u vanjskom okruženju (organizacije i inicijative civilnoga društva, druge društvene institucije, tijela lokalne i regionalne samouprave), poticati zalaganje sveučilišnih nastavnika i studenata u zajednici i doprinositi razvoju društveno odgovornih i aktivnih građana. Naime, osim znanja i vještina koji bi studentima 'sutra' omogućili brže i bolje zapošljavanje, savremeno društvo ima potrebu za dubljom etičkom svijesti građana i njihovom sposobnošću nezavisne moralne procjene i kritike; društvo treba građane koji će biti spremni preuzeti inicijativu, kreativno promišljati nova rješenja i uspješno sarađivati; i, možda još najvažnije, biti društveno odgovorni i proaktivni građani. Kako društvo postaje sve složenije, potreba da se sa studentima gradi obrazovno okruženje koje će im pomoći da shvate društvene probleme, ali i uvide odgovornost koju nose kao članovi zajednice, postaje jednako važno, ako ne i važnije od obrazovanja uspješnih stručnjaka.

O edukaciji

Svi se rađamo kao ljudi, a građani postajemo. Kad kažem građani, mislim na pojedince svjesne svojih prava i obaveza u društvu u kojem žive. Da bismo to postali, neophodno nam je znanje, do kojeg ćemo doći postavljajući pitanja prvo sebi pa onda drugima. To je ono znanje koje postaje dijelom naše ličnosti i koje živimo svaki dan u odnosima prema drugima i drugačijima; znanje koje nam omogućava da se svakodnevno borimo kako bismo se oslobodili predrasuda o drugima. Jedino čovjek bez predrasuda je slobodan čovjek. To je znanje koje nam pomaže da preuzmемо odgovornost, a ne da bježimo od nje skrivajući se iza grupe kojoj pripadamo. To je znanje koje spaja a ne odvaja ljude, koje se gradi na etosu a ne etnosu, koje objašnjava a ne opravdava, koje govori o stvarnosti kakva jeste, ali i kakva bi trebalo da bude.

Enver Đuliman

Važno je stoga intenzivno poticati rasprave o misiji i svrsi sveučilišta, ne bismo li tako pokušali bolje razumjeti prirodu savremenog sveučilišta kao društvene institucije s javnom ulogom i svrhom u zajednici/društvu, i tako prepoznali konstantno promjenjivu narav (nametnutih)

odgovornosti koje se pred njega stavljaju. Također je važno raspravljati i promišljati o budućnosti (naših) sveučilišta, jer u vrijeme značajnih izazova u upravljanju sveučilištima postaje jasno da njihova budućnost zavisi od jasne vizije njihova razvoja i razumijevanja društveno odgovorne svrhe visokog obrazovanja.

Profesor Adila Pašalić-Kreso.

Zalaganjem za mirovno obrazovanje na našim sveučilištima zalažemo se upravo za jednu (drugačiju) viziju njihova razvoja i razumijevanja društvene uloge. Složimo li se s konceptom *Globalne kampanje za obrazovanje za mir* (2000) da je mirovno obrazovanje cjelovit participativan proces koji uključuje učenje 'o' i 'za' demokraciju i ljudska prava, nenasilje, socijalnu i ekonomsku pravdu, rodnu ravnopravnost, održivi razvoj, demilitarizaciju, izgradnju mira, međunarodno pravo i ljudsku sigurnost, očigledno je da i naše zalaganje za snažniju integraciju mirovnog obrazovanja na visokoškolskom nivou postavlja pred sveučilišta visoka očekivanja. Sadržaji mirovnog obrazovanja uče se za život. Ishodi takvog učenja trebali bi se ogledati u osnaživanju studenata i doprinosu njihovih znanja, vještina i stavova svakodnevnim (pozitivnim) promjenama u (lokalnim) zajednicama i društvu uopće.

7. Pridonose li univerziteti u regiji Zapadnog Balkana izgradnji mira?

*Nije dovoljno tek govoriti o miru. U mir se mora vjerovati. A nije dovoljno ni samo vjerovati.
Na miru se mora raditi.
(Eleanor Roosevelt)*

Izgradnja mira poduhvat je vrijedan dugog činjenja. U tom poduhvatu se detekcija stvarnog stanja na univerzitetima i fakultetima u regiji po svim vitalnim parametrima bitnim za stvaranje uvjeta koji će ih učiniti najprestižnijim mjestima edukacije za mir, ali i ustanovama koje će svojom filozofijom vrijednosti i profesionalnim kompetencijama ostvarivati trajni pozitivni utjecaj na transformaciju postkonfliktnih društava u mirna društva zasnovana na slobodi i pravdi – javlja kao prethodni uvjet. Bez stvarnog suočavanja sa slabostima naših univerziteta i fakulteta, a koje su limitirajući faktor za izgradnju mira, svaka bi inicirajuća platforma, pa tako i ova, bila samo presuđivanje prividu. Zato je uvjet svih uvjeta suočavanje sa istinom. Šta je istina?

Istina je da je Univerzitet u svijetu u krizi, da je Univerzitet u Evropi u krizi i da je Univerzitet u našoj regiji, regiji Zapadnog Balkana, u velikoj krizi. Ta kriza regionalnih univerziteta posljedica je, s jedne strane teških socijalnih i intelektualnih turbulencija, ratova vođenih u posljednjoj deceniji 20. stoljeća, a s druge strane – naša kriza refleksija je svjetske krize u kojoj se znanje kao vitalni *diskurs moći* u stvarnosti manifestira kao *nemoć*.

Prijatelj nemoći je neznanje koje se doima kao znanje. To znači da živimo u dobu znanja koje nedostaje.³ To znanje koje nedostaje čini razliku. Zajednice koje idu u susret tom nedostajućem znanju u pravilu su naprednije. Znanje o miru i njegovoj izgradnji je znanje koje nedostaje. Tamo gdje se u teorijskoj proizvodnji tog znanja i proizvodnji aktivističkih vještina povezanih s tim znanjem otišlo najdalje – a to su prije svega skandinavske zemlje – mir je, ako možemo tako da se izrazimo, bliži zemlji nego nebu. Znanje o miru i njegovoj izgradnji je znanje koje nedostaje na univerzitetima zapadnobalkanske regije, ali i unutar cjeline zapadnobalkanskih država i društava, jer se miru i njegovoj izgradnji ne pridaje odgovarajuća pažnja. Naprotiv, kultura rata i nasilja prevladavajuće su figure zapadnobalkanskih⁴ nacionalnih kultura i obrazovnih, posebno visokoškolskih sistema.

Dok je, primjera radi, u SAD-u intelektualnu oštricu onih koji “vode računa o vrijednostima i principima... (otupio)... darežljivi američki univerzitet, pravo utopijsko utočište koje pruža

3 “Činjenica je da (...) živimo u trenutku dubokog neznanja, kada se čini da se životno važna svijest o tome ko smo i gdje živimo, a koju su ljudska bića oduvijek posjedovala, nalazi sasvim izvan našeg dohvata. Neprosvjiteljstvo. Doba informacija koje nedostaju.” (Dery 2001)

4 Atribucija zapadnobalkanski ne odnosi se na geografsku regiju; Zapadni Balkan je sintagma briselskog novogovora kojom se upućuje na političku pripadnost postjugoslavenskog Balkana Zapadu.

izvanredno mnogo različitih mogućnosti” (Said, 2002: 532), tako mnogo da je, kako podvlači pisac *Orientalizma*, postalo suvišno u javnom prostoru postavljati važna pitanja kao što su “rasizam, bijeda, ekološka pustoš, bolesti i neznanje strahovitih razmjera” (*ibid.*) – u zemljama naše regije intelektualna kriza i kriza vrijednosti materijaliziraju se kroz idealizaciju i afirmaciju nacionalističkih narativa i praksi, dok stvarno znanje utemeljeno na vrijednostima mira i njegove dugotrajne izgradnje i afirmacije nacionalistička inteligencija banalizira, ironizira i nipodaštava tako što akademski rad na izgradnji mira proglašava idealističkim, utopijskim, pa čak i opasnim!

Marginalizirajući status mirovnih disciplina i modula interkulturalnog razumijevanja na većini univerziteta u regiji (i onih koji su uključeni u projekat *Gradimo mostove a ne zidove – Uloga univerziteta u izgradnji mira*, a naročito onih koji nisu bili ili nisu htjeli biti uključeni) – rezultat je otpora prema stvarnom pomirenju, koje je u koliziji sa interesima nacionalističkih elita uvjerenih da su nepovjerenje, budnost i oprez prema Drugom i Drugačijem najvažniji kriterij akademskog profiliranja. U ustanovljenju novih akademskih praksi koje će počivati na univerzalnim kriterijima afirmacije ljudskih prava (a pravo na mir je sveobuhvatno ljudsko pravo nastalo iz prirode ljudskog bića koje nije samo biće nasilja već i biće mira) – traženje saveznika s kojima se mogu podrivati nacionalističke prakse na univerzitetima i fakultetima je ozbiljan strateški izazov.

Enver Đuliman, Helsinški komitet Norveške.

Saveznike treba tražiti, kako u civilnom društvu kao logičnom toposu širenja teorijskih znanja o miru i mirovnim vještinama tako i u samom srcu *bitke za izgradnju mira* – među donositeljima odluka u akademskoj zajednici. Traženje saveznika za afirmaciju uloge

univerziteta u izgradnji mira među donositeljima odluka povezano je s kvalitetom naše ambicije, koja otvara a ne zatvara, a koju zastupaju Preporuke: da li je cilj da istraživanje mira, interkulturalno razumijevanje, pomirenje i izgradnja mira, mirovne studije... kao subdiscipline općeg učenja o miru – ostanu u autsajderskoj zoni univerzitetskog *curriculum*a ili da učenje o miru i za mir postane *mainstream* disciplina?

Ovo ističemo kao dilemu koju otvoreno iznosimo u Preporukama, bez definiranog odgovora, jer smatramo da sama praksa djelovanja treba pokazati u kojem smjeru valja razvijati ulogu univerziteta u izgradnji mira. Ako je podrška ključnih donositelja odluka (rektora, dekana, šefova katedri...) stvarno usmjerena na promjenu u pristupu poučavanju, što podrazumijeva napuštanje naslijeđenih matrica mišljenja i djelovanja, a koje su zasnovane na paradigmi strukturalnog i kulturalnog nasilja⁵ – ti akteri postaju saveznici ovih preporuka i aktivni subjekti podizanja uloge univerziteta u izgradnji mira na viši nivo, onaj koji omogućava veću relevantnost samog interdisciplinarnog istraživačkog polja o izgradnji mira kao i preobrazbu univerzitetskih *curriculum*a koji će zbiljski, bez obzira na sadržaj predmeta/modula, stremiti ka afirmaciji kulture mira a ne kulture nasilja. Ovakva obrazovna sredina omogućuje i kreiranje obaveznih modula za istraživanje i izgradnju mira, što uključuje i mirovne vještine za rješavanje sukoba.

Ako je, pak, stav donositelja odluka rigidan, interesno-nacionalistički, dogmatski i u duhu repatrijarhaliziranih, anahronih, rodno nesenzitivnih praksi, te ako izostaje blagonaklonost prema novim obrazovnim praksama zasnovanim na pedagogiji mira – uloga univerziteta u izgradnji mira afirmirat će se kroz postojeće programe, ma kako bili rudimentarni ili logistički zavisni od podrške eksternih faktora, kao i kroz izborne module interkulturalnog razumijevanja, mirovne studije, nauku o miru, pedagogiju mira, kulturu mira... kojima će nastojati zainteresirati studentice i studente da pohađaju predmetne module kako bi se opskrbili znanjima potrebnim za njihov sadašnji i budući mirovni aktivizam.

Na osnovu različitih analiza tzv. bolonjskog modela studiranja nameće se kao kategorički imperativ činjenica da je upravo mirovni *syllabus* – koji je logikom nacionalističkog obrazovnog sistema gurnut u autsajdersku zonu regionalnih univerziteta – svojom životnošću, upućenošću na stvarna pitanja djelatnoga života, debatiranjem o najtežim pitanjima nedavne konfliktne prošlosti, fleksibilnim metodološkim kriterijima, naglašenom interdisciplinarnošću, ali interdisciplinarnošću u kojoj rijeka ima svoje obale, odličan alat da se prevaziđu limiti i hendikepi jednog modela studiranja u kojemu “biti univerzitetski radnik danas prije svega

5 Norveški naučnik Johan Galtung uveo je u istraživanje mira i konflikata trijadu nasilja direktno–strukturalno–kulturalno, proširujući, uprkos manje ili više uspješnim kritikama oponenta, teritorij nasilja sa direktnog, očiglednog nasilja kao što je npr. Rat, na indirektno, odnosno strukturalno nasilje, koje potiče iz same društvene strukture a čija su dva određujuća kriterija politički – represija, i ekonomski – eksploatacija. U pozadini strukturalnog i direktnog nasilja leži kulturalno nasilje, kojim se kroz religiju, ideologiju, jezik, umjetnost, medicinu, pravo, nauku, medije, obrazovanje, ali i privatno, kroz porodičnu kulturu, s koljena na koljeno, legitimira strukturalno nasilje države i direktno nasilje pojedinaca koji svoje učešće u ratu sami sebi pravdaju naredbom strukture (moć države) i porukama (nacionalne) kulture. Također, Galtung ovoj nasilnoj trijadi suprotstavlja, unutar opće teorije mira, trijadu direktni–strukturalni–kulturalni mir, čija je izgradnja u funkciji kreativnog rješavanja sukoba, što uključuje, kako potencira Galtung, i izuzetnu ulogu obrazovanja, naročito univerziteta: “Svijetu su očajnički potrebne, gdje god je to moguće, postdiplomske studije za magistra studija mira i rješavanja sukoba, kao što je to slučaj sa magistrskom poslovne administracije (MBA).” (Galtung, 2009)

znači biti birokrata”, jer se univerzitet pretvorio u “nekakvu novu gimnaziju u kojoj se morate dobro napregnuti da biste studentima objasnili kako da konstruiraju jednu solidnu rečenicu”. (Jourde, 2003 : 4-5)

Predmetni sadržaji kojima se istražuje mir i koji su u funkciji izgradnje mira u regiji Zapadnog Balkana mogu nadahnuti studentice i studente da u sebi otkriju zatomljene talente, suosjećanje, sklonost mirovnom aktivizmu i djelovanju unutar civilnoga društva, kao i da spoznaju kako dati vlastiti doprinos izgradnji mira rušenjem tabua i prevazilaženjem predrasuda, koji se iznova pojavljuju kao historijski blokatori izgradnje povjerenja i pomirenja. Nastava na različitim univerzitetima u okviru našeg projekta pokazala je, kroz dinamičan rad sa studentima, da su obrađene nastavne jedinice za njih imale puni smisao, da su najteži problemi obrađivani na drugačiji način, da bi ovakvih sadržaja trebalo biti više, da je ovo mnogo interesantnije i bitnije nego neki drugi sadržaji, itd. To su putokazi, *znakovi pored puta* koji nas uvjeravaju da još nije sve izgubljeno, premda su univerziteti tokom svoje bliže i dalje historije bili uskraćeni u mirovnoj edukaciji.

Naravno, važno je podcrtati da ove preporuke ne impliciraju nametanje nikakve izvanjske norme u smislu da neki subjekt (međunarodne organizacije, npr.) nametne kao obaveznu nastavu iz mirovnog odgoja na univerzitetima u regiji po jedinstvenom obrascu, jer to se protivi duhu mirovnih studija kao discipline zasnovane na ideji otvorenog uma, a koja stalno iznova propituje vlastiti smisao.

Historijski, postoje debate o smislu akademske prezentacije mirovnih istraživanja, što je rezultat razvoja mirovnih studija tokom 1970-ih godina i epohe hladnog rata, kada su za neke teoretičare kao što su Cox i Scruton mirovne studije⁶ bile nepoželjne u obrazovanju jer su „dio trenda politizacije obrazovanja, što podrazumijeva spuštanje intelektualnih standarda i pretpostavku neizbježnih političkih zaključaka“. (Cox i Scruton, 1984:1)

Doprinos pomenutih teoretičara ima simbolički značaj za mirovna istraživanja, jer je njihovo radikalno pretjerivanje pred teoretičare i istraživače mira stavilo pitanje jesu li historija, politika, moral itd. kao postojeće discipline dovoljne da bi se interpretirali sadržaji na koje pretendiraju mirovne discipline? Iako pomenute discipline mogu objasniti mnogo toga u vezi s mirom, mir nije u središtu njihove interpretacije, a “mirovne studije su zamišljene da se eksplicitno bave pitanjima mira iz otvorenije, neposrednije i drugačije perspektive, gdje će mir biti u središtu pažnje... U tom smislu, mirovne studije samo su još jedna od perspektiva ljudskog ponašanja, između mnogih drugih disciplina (ekonomija, politika, međunarodni odnosi, historija, etika itd.), sa izričitom namjerom da se proučava mir, kako i samo ime govori. Ne treba zbog toga na mirovne studije gledati kao na manje vrijedne ili manje stroge.” (Dan,

6 U literaturi postoji razlika između mirovnih studija, mirovnih istraživanja, izgradnje mira, mirovne edukacije. Iako naglašavanje razlike ima svoju teorijsku opravdanost, za ove preporuke to naglašavanje nije ključno, pa sve nominacije koje pokrivaju teorijsku interpretaciju sveobuhvatnog pojma mir i njegovog sadržaja ovdje razumijevamo kao sinonime. Važnost teorijske razlike naglašavat će se u samom nastavnom procesu, tamo gdje se ovi sadržaji budu izučavali. (Dan, 1998:435)

1998:437) No, rasprava o pitanjima mira iz 1970-ih i 1980-ih godina rezultirala je impresivnim razvojem teorije mira i obrazovanja za mir koji su danas u različitim nominacijama prisutni na velikom broju univerziteta kao iznimno važne, cijenjene i etablirane interdisciplinarne znanosti i vještine i tretiraju se kao razvojne discipline važne za sveukupnost društvenog razvoja. Prethodni redovi se upravo mogu koristiti kao oblik javnog zagovaranja – za što je na univerzitetima u regiji Zapadnog Balkana, tamo gdje je to moguće, potrebno uvođenje disciplina u kojima će izgradnja mira biti centralno pitanje.

Kada se govori o kriteriju politizacije obrazovanja, davanje nove uloge univerzitetima u izgradnji mira ima suprotan trend onome koji spominju Cox i Scruton. Naša akademska zajednica je dubinski politizirana izvana (kroz direktni i indirektni politički utjecaj i političku instrumentalizaciju za potrebe najsnažnijih nacionalističkih političkih subjekata), dok je iznutra depolitizirana na način da nema postavljanja i debatiranja najvažnijih pitanja o progresu i razvoju zajednice – a upravo ta pitanja sadržaj su obrazovanja za mir. Ta pitanja koja se ne postavljaju pripadaju istraživačkom polju izgradnje mira kroz mirovno obrazovanje, jer upravo kroz interdisciplinarnu metodologiju i stavljanje studentica i studenata koji se razvijaju u nacionalističkim sredinama (bez obzira je li taj nacionalizam osviješten ili nije) u središte pozornosti, s pristupom koji je s onu stranu nacionalizma – oni se općenito repolitiziraju i kao takvi mogu afirmirati kulturu ljudskih prava kao zajedničku identifikacionu tačku svih građana svijeta.

Prethodna argumentacija u prilog istraživanja i izgradnje mira na univerzitetima regije kroz različite module mirovnih sadržaja približava nas strateškom cilju koji želimo postići ovom pionirskom platformom.

Naša misija, zasnovana na uvjerenju da budućnost postkonfliktnih zajednica leži u izgradnji pozitivnog mira – koji *pored odsustva nasilja, uključuje i druge kvalitete kao što su sloboda i pravda* (Melko, 1998), *demokratska participacija, socijalna pravda, kultura konflikta, deprivatizacija nasilja, međuzavisnost i kontrola afekata* (Senghaas, 1995), ali i kultura sjećanja, regionalni mir, te snažan razvoj odgovornog i općem interesu odanog civilnog društva koje u kreativnoj debati sa mirovno senzibiliziranom akademskom zajednicom ukazuje i na druga važna pitanja izgradnje mira: rodnu ravnopravnost, manjinska pitanja, održivi razvoj i dr.

Kako bi se prethodni kriteriji, bitni za izgradnju pravednog, demokratskog mira, etablirali kao pozitivni kriteriji naše zajedničke regionalne budućnosti, bitna je edukacija za mir. Zato je cilj Preporuka da se kroz buduće mirovne kurikulume – u različitim edukacijskim formama (obavezni moduli, izborni moduli, regionalni masteri iz izgradnje mira i interkulturalnog razumijevanja, povremene radionice na univerzitetima u regiji, predavanja prestižnih znanstvenika iz područja teorije mira i mirovnih aktivista, ljetne škole o izgradnji mira itd.), ali uvijek tamo i isključivo tamo gdje postoji autentični interes akademske zajednice, a ne sebični pragmatizam bez stvarne mirovne preobrazbe – postigne sljedeće:

Cilj je obrazovanje, što znači postaviti razna pitanja na korektan i ispravan način, kako bi poslije nastave student bio bolje informisan, prijemčiviji za ta pitanja i možda više motivisan da i sam nešto učini. Ukoliko se desi da su mirovne studije (izgradnja mira, interkulturalno razumijevanje, istraživanje mira... op. a.) ponekad pristrasne, problem leži u predavanju predmeta a ne u samom predmetu. Problem sa predmetima kao što su političko obrazovanje i mirovne studije jeste u tome što se, za razliku od matematike, pitanja ne nadovezuju jedna na druga do rješenja. Ovdje je ključno pitanje usmjeravanje zajedno sa senzitivnošću, što je možda znak čistote dobrih nastavnika danas i u prošlosti. (Dan, 1998:437 - 438)

Budući da se naša društva svakodnevno suočavaju sa nepravdom, nasiljem, kulturom organiziranog zaborava zločina počinjenih u naše ime, istraživanje i izgradnja mira relevantni su i potrebni u regiji, na način koji će doprinijeti promjeni kako individualnih ponašanja tako i ponašanja na makropolitikom i na makrosocijalnom nivou, a sve s ciljem da se povećaju izgledi za mir. To je skroman cilj, ali vrijedan stvaranja uvjeta da se najvažnija pitanja vezana za izgradnju mira izučavaju na univerzitetima ove regije.

Bilo bi od velike koristi kada bi se sadržaji koje predlažemo izučavali i na prestižnim univerzitetima u regiji koji imaju najdužu akademsku tradiciju, a nisu bili uključeni u prethodni trogodišnji projekat Norveškog helsinškog komiteta i nekolicine univerziteta i fakulteta i nevladinih organizacija iz regije. U prvoj ili drugoj fazi implementacije Preporuka bilo bi korisno da se kroz izborne module ili neke druge praktične forme na Univerzitetu u Sarajevu, Univerzitetu u Beogradu, Sveučilištu u Zagrebu ili Rijeci, Univerzitetu u Novom Sadu, Univerzitetu u Banjaluci...– pod uvjetom da se izrazi autentična volja pomenutih visokoškolskih ustanova, za što je potrebno odgovorno i transparentno lobiranje – izučava mir kao uvjet izgradnje socijalnog i političkog sistema u vezi s pratećim konceptima kao što su pravda, rat, dostojanstvo itd. Predmet izučavanja mogu biti i priroda mira, postizanje mira, prepreke za postizanje mira, elementi mira kao i njegova različita tumačenja i procjene (Dan, 1998), što uključuje i stvaranje uvjeta za izgradnju mira, tranzicijsku pravdu, aksiologiju mira, kulturu i etiku mira, mir i razvoj, te vještine za izgradnju mira koje su rezultat mirovnog odgoja kao instrumenta u funkciji izlaska akademske zajednice u javni prostor posredstvom istraživača mira koji su znanjima i vještinama osposobljeni za civilni aktivizam, za djelovanje u nevladinim organizacijama kao konkretnim oblicima civilnog društva na lokalnom, državnom i regionalnom nivou.

Univerzitet nije, a mogao bi biti djelatna snaga koja suštinski utiče na izgradnju mira u lokalnim zajednicama, državama regije i u regiji Zapadnog Balkana kao transgraničnoj i transkulturalnoj zajednici. Taj utjecaj objektivno je moguć i potreban. Nema istinske i dugoročno efikasne izgradnje mira u regionu Zapadnog Balkana ako se vlasništvo nad procesima transformacije konflikta i izgradnje boljeg i pravednijeg svijeta ne proširi djelovanjem društvenih subjekata koji ne pripadaju političkoj klasi. Reduciranje procesa izgradnje mira samo na političke aktere nije dovoljno, jer izgradnja mira je složen poduhvat, multivarijabilni proces koji se odvija na svim nivoima, a ne samo unutar političkih aktera, naročito ne samo unutar političkih aktera koji pripadaju najvidljivijem državnom nivou. To

je uglavnom slučaj u našoj regiji, pa i kada imamo zadivljujuće procese mirovnog angažmana, saradnje akademske zajednice i civilnog društva, oni ostaju zatomljeni, medijski slabo pokriveni. Iako u sebi sadrže klice individualnog i grupnog djelovanja koje po znamenitoj Kantovoj maksimi mogu postati opće dobro, to se ne dešava. Zato je za same Preporuke izazov “oduzeti” vlasništvo nad izgradnjom mira donositeljima političkih odluka, odnosno stvoriti uvjete koji će omogućiti usmjeravanje društvene pažnje i na nepolitičke aktere kao kreatore mira i sigurnosti, kao subjekte koji predano rade na sprečavanju sukoba, na mirnoj rekonstrukciji naših društava, metodama i tehnikama djelovanja koje nisu limitirane političkim i nacionalističkim interesima.

To je prostor za djelovanje univerziteta čiji upravljački i nastavnički ansambl, odan izgradnji mira i educiran za prenošenje znanja o izgradnji mira, može u kohabitaciji sa društvenom zajednicom ponuditi nove pristupe u istraživanju stavova, uvjerenja, vrijednosti i emocija kroz dijalog, a s ciljem da se postkonfliktne zajednice oslobode teških okova ratne prošlosti.

Priznati istraživač mira John Paul Lederach u knjizi *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies* (Izgradnja mira: Održivo pomirenje u podijeljenim društvima) (2006), ponudio je novu paradigmu za izgradnju mira, koju je nazvao *kreativna transformacija sukoba*. Njegova ideja je da se u procesu izgradnje mira dođe do svih nivoa društvene i državne organizacije, jer mir se izgrađuje na svim nivoima pa su na svim nivoima potrebni mirovni aktivizam i dinamizam. U tom kontekstu Lederach je kreirao *Piramidu izgradnje mira* koja na transparentan način oslikava mjesto i ulogu akademske zajednice u izgradnji mira. Lederach smatra da se mir treba izgrađivati na tri nivoa, koje je nazvao: visoki – nivo 1, srednji – nivo 2, i nivo lokalnih zajednica – nivo 3 (vidi sliku ispod).

Tipovi aktera

Pristupi izgradnji mira

Nivo 1: Vrhovni vođe

Vojni/politički/religijski
Vođe visoke vidljivosti

Fokus na pregovore na najvišem nivou
Naglašava prekid vatre
Vođeni od strane jednog vrlo vidljivog
medijatora

Nivo 2: Središnje vođstvo

Respektabilni vođe u sektorima
Etnički/religijski vođe
Akademska/intelektualci
Humanitarni vođe (NVO)

Radionice za rješavanje problema
Obuka u razrješavanju konflikta
Mirovne komisije

Nivo 3: Osnovno vođstvo

Leaders of domaćih NVO-a
Lokalni zdravstveni djelatnici
Vođe izbjegličkih kampova

Lokalna mirovna vijeća
Osnovna obuka
Reduciranje predrasuda
Psihosocijalni rad na tretiranju
postratne traume

Pogođena populacija

Slika 1. Prilagođeno na osnovu izvorne Lederachove piramide (2006:39)

Svaki od ovih nivoa ima važno mjesto u izgradnji mira, ali u okviru ovih preporuka nas zanima srednji nivo, čije djelovanje treba biti integrirano u cjelovit okvir izgradnje mira.

Nije mali broj aktera izgradnje mira koji smatraju da je srednji nivo piramide, gdje su smješteni i univerzitetski djelatnici, najbitniji za proces izgradnje i razvoja mira. Univerziteti imaju važnu intelektualnu, pedagošku, kreativnu, didaktičku, andragošku i vrijednosnu moć da kreiraju infrastrukturu koja će imati utjecaj na najviši nivo, ali i na nivo lokalnih zajednica čiji lideri moraju i mogu učestvovati u kreativnim nastojanjima srednjeg nivoa tako što će pohađati seminare, konferencije, okrugle stolove, ciljane edukacijske programe kojima se nastoje stvoriti mirovne vještine potrebne akterima iz lokalnih zajednica u rješavanju najvećih izazova u njihovim sredinama, kao što su *liječenje sjećanja*,⁷ reduciranje predrasuda, rad sa osobama koje pate od posttraumatskog sindroma itd.

U ovoj piramidi vidljivo je da univerziteti, odnosno članovi akademske zajednice (nastavnici i asistenti) mogu imati veliku praktičnu ulogu u izgradnji mira i da je to oblik djelovanja kojim ta zajednica u značajnoj mjeri ispunjava svoju mirovnu misiju. Također, univerzitetski akteri izgradnje mira mogu educirati i najviši nivo – političke i vjerske lidere, koji su najvidljiviji subjekti moći u većini političkih i društvenih zajednica. Preporuke inzistiraju na stvaranju

7 Ovo je sintagma koja izvorno pripada Michaelu Lapsleyu, svećeniku, velikom borcu protiv aparthejda, koji je u Južnoafričkoj Republici osnovao Institut za liječenje sjećanja kao autentičan doprinos izgradnji mira. Iako je preživio atentat, s velikim posljedicama po zdravlje, nije se odrekao rada na mirnoj transformaciji južnoafričkog društva.

uvjeta koji će omogućiti nesmetano prenošenje znanja o miru i mirovnih vještina izabranim političkim predstavnicima zakonodavne vlasti (članovima parlamenata), te sudske i izvršne vlasti.

Konferencija Uloga univerziteta u izgradnji mira. Sarajevo, mart 2014. Profesor Adila Pašalić-Kreso, Enver Đuliman, profesor Amela Lukač-Zoranić i Bjørn Engesland.

Kao svojevrсни mirovni servis, univerziteti u regiji mogu potaknuti promjene na svim nivoima mirovne piramide, a to znači na svim nivoima društvene i političke reprezentacije.

Na kraju, posebnu ulogu mogu imati teološke obrazovne institucije promovirajući “depolitizaciju” religije, vjeru u univerzalne norme, mir, povjerenje i zajedništvo. Ovu ulogu mogu ostvariti, između ostalog, i uspostavljanjem edukacijskih programa kao dijela procesa pomirenja, izgradnje novih odnosa i mira. Ovdje govorimo o jednoj vrsti “postkonfliktne teologije” i implementaciji istraživanja koja će tumačiti uzroke konflikta i njegove posljedice, razumjeti ih i objasniti sa religijskog i filozofskog stajališta.

Veliki potencijal i ovdje leži u saradnji ovih institucija i civilnog društva. Vjerske zajednice i same su jedna vrsta “nevladinih organizacija”; na taj su način one nezavisne, ili bi trebalo da u svom djelovanju budu nezavisne i od države i od komercijalne sfere, što im daje priliku za objektivnost i slobodno odlučivanje o tome kako koristiti vlastite resurse za izgradnju i očuvanje mira.

8. Uloga sveučilišnih nastavnika u mirovnom obrazovanju

U osnovi modernog društvenog poretka ne stoji krvnik već profesor.
(Ernest Gellner)

Za sve nabrojane, eksplicitne i implicitne prijedloge za realizaciju uloge univerziteta u izgradnji mira nije nužna čvrsta kartezijanska metodologija, kojoj se istraživanje mira opire samom svojom teorijskom i životnom kompleksnošću. Ovaj impresivni akademski, intelektualni i organizacijski poduhvat (jačanje uloge univerziteta u izgradnji mira u postkonfliktnoj regiji Zapadnog Balkana) ne zahtijeva strogo metodološko i pedagoško uputstvo kao obavezujuću, utilitarnu i konvencionalnu normu. Potrebno nam je *metodološko mnoštvo i dehijerarhizirani pedagoški pristup*.

Za realizaciju Preporuka najvažniji je kvalitet nastavnika i sama strategija koja omogućuje široki okvir interpretacije unutar datih mogućnosti, a koje su rezultat uloge i mjesta izgradnje mira na pojedinim akademskim institucijama. No, da bi kvalitet nastavnika bio zadovoljavajući i da bi donositelji odluka bili fleksibilniji i otvoreniji za pitanja koja Preporuke kandidiraju i problematiziraju, potrebno je stvarati uvjete kako bi dva navedena kriterija bila pozitivna. Za edukaciju nastavnika nužno je organizirati što više ciljanih seminara o sadržajima koji će se izučavati kroz potencijalne module, ali potrebna je i edukacija za donositelje odluka kako bi i na pojedinačnom i na institucionalnom nivou izgradnja mira postala njihov konstituirajući subjekt, odgovornost i vlasništvo.

To su dva važna zadatka za dalje djelovanje, jer je to način (ako seminari budu kvalitetni i organizacijski i u smislu intelektualne ponude) da se postepeno, kroz evolutivne promjene radi na realizaciji Gandhijeve svezremenske maksime "Budi promjena koju želiš vidjeti". A promjena koju ove preporuke žele vidjeti tiče se promjene dominantnih narativa u našim društvenim i humanističkim znanostima, u kojima vlada *filozofija palanke*, ideološki diskurs unutar kojega je najvažnije pitanje tzv. znanstveno opravdanje nacionalističkih politika. Upravo je to izazov za izgradnju mira, a izgradnja mira kao priznata disciplina želi biti dio akademskih *curriculum*a, koje kritikuje, jer je smisao izgradnje mira kritika akademskog pristupa koji ne doprinosi njegovoj izgradnji. A to je upravo diskurs znanstvenog legitimiranja nacionalističkih ideologema i ideologija.

To "objektivno", "naučno", "metodološki ispravno" akademiziranje nacionalizma poprima značaj najvažnijeg aksiološkog čina: katedra, kao mjesto s kojeg se govori, postaje esencijalistički topos poznavstvljenja vrijednosti rata kao najvećeg kulturnog događaja (Vlaisavljević, 2007). A kako su, nakon rata, za poželjni transfer kolektivnog identiteta bili zaduženi intelektualci koji govore u ime određene nacije, njihov probuđeni nacionalistički govor sa katedre kao mjesta

moći postao je nova znanstvena norma, kojom se proizvodi znanje o sebi kao etnokolektivitetu u kojem su studenti i profesori zajedničko jedno, mada su u svim drugim relacijama uglavnom lišeni bilo kakvog iskrenog zajedništva. Tako se preko etnonacionalnog diskursa izgrađuje odanost onih koji etnički misle etničko (profesori) i onih za koje se misli (etnonacionalizirani studenti). Na etnonacionalnim univerzitetima studenti su, ma kako to zvučalo eshatološki, u statusu, metaforički rečeno, *zombija*, *etnoreligijskih zombija*, s malim šansama da se probude iz sna započetog još u etnički zasnovanim osnovnim školama. Produženo djelovanje sna rezultira proizvodnjom jednog novog studentskog mentaliteta koji se univerzitetu i zajednici isporučuje kao *mentalitet nacionalizma*. Preporuke koje su pred vama predstavljaju izazov tom mentalitetu.

9. Humanistička perspektiva u (mirovnom) obrazovanju

Način na koji podučavamo jednako je važan kao i ono što podučavamo.
(Enver Đuliman)

Edukacija o vrijednostima o kojima govorimo zasnovana je na humanističkoj perspektivi, u kojoj su sloboda, poštivanje i odgovornost osnovne vrijednosti i kojoj je cilj razvoj "kompletnog" čovjeka. Kamen-temeljac nastave je misao da su svi učesnici jednako vrijedni i da lične razlike i potrebe, iskustva s kojim nam dolaze treba prihvatiti i poštovati. Svakom pojedincu će biti pruženo razumijevanje na osnovu njegovih vlastitih premisa. Niko neće imati poziciju koja je viša u odnosu na ostale, čak ni profesor, koji bi, umjesto toga, trebalo da preuzme ulogu pripremača i "prvog među jednakima".

Za nastavu u okviru humanističke perspektive, pedagogija učestvovanja odgovarajuća je metoda. Ona se više oslanja na komunikaciju i učestvovanje, a manje na jednostrano prenošenje znanja i predavanja nastavnika. Učenje se odvija u zajedništvu, u kojem se iskustva pojedinaca razmjenjuju jer se smatraju relevantnim i korisnim. Stavljanje težišta na zajedničko Učenje temelji se na pretpostavci da je Učenje socijalni proces. Znanje, vrijednosti, stavovi i odgovornost izgrađuju se kroz saradnju i Učenje u kontekstu, a ne samo kroz pojedinačne procese. Učesnik je *osoba-u-aktivnosti* i *osoba-u-situaciji*.

S obzirom na to da svaki čovjek stiče iskustva na vlastiti način, važan dio zajedničkog učenja jeste shvatiti perspektivu drugih. Na taj način se stvara pozitivna međusobna zavisnost, u kojoj se znanje dijeli i gdje učimo jedni od drugih. Nastava koja se tako odvija, istovremeno razvija sposobnost komunikacije i čini učesnike svjesnim činjenice da svi imaju odgovornost učestvovanja u procesu. Druga važna vrijednost je da učesnici tokom ovog procesa dobro upoznaju jedni druge. Zbog toga bi zajedničko učenje trebalo koristiti u situacijama u kojima je cilj da učesnici upoznaju jedni druge, što je inače uobičajeno, na primjer u grupama u kojim učesnici potiču iz različitih kultura.

Da bi nastava koja se zasniva na pedagogiji učestvovanja optimalno funkcionirala, učesnici je moraju smatrati relevantnom i moraju u njoj osjetiti smisao. Da bi se ovo postiglo, težište se mora usmjeriti na određene perspektive i o njima se mora voditi računa. Ove perspektive su sastavni dio nastave/vježbi, ali mi ovom prilikom ipak želimo da ukažemo na njih.

Nastava bi trebalo da bude orijentirana na doživljaj. To znači da učesnik uči kroz doživljaje tokom vježbi, bilo da je riječ o grupnom radu, dijalogima u kojim svako ima određenu ulogu, ispitivanjima, diskusijama, razmišljanjima, energetske punjačima⁸ ili drugim aktivnostima.

Nastava bi, dalje, trebalo da bude orijentirana na iskustvo, što će reći da vlastito znanje i iskustva učesnika valja aktivno koristiti. Kada učesnik osjeti da je njegova vlastita sposobnost relevantna, biće mu lakše da stekne novo razumijevanje i iskustvo.

Nastava bi, također, trebalo da u najvećoj mogućoj mjeri bude orijentirana na stvarnost i da na taj način povezuje naše vlastito vrijeme i učesnikovu svakodnevicu.

Ona bi, na kraju, trebalo da bude orijentirana na budućnost i da se posmatra u odnosu na konstruktivne perspektive, kao i u odnosu na stvaranje mogućnosti djelovanja. Problematične i teške teme, kao što su rasizam i drugi vidovi diskriminacije, predrasude, rat, konflikt, glad i siromaštvo, često mogu biti važne i neophodne, ali se uvijek moraju povezati sa mogućnošću promjene nabolje.

Ukoliko su sve ove perspektive prisutne u nastavi, učesnici će je najvjerojatnije doživjeti kao nešto što ima smisla. Pored toga, ukoliko učesnici osjete da proces učenja doprinosi njihovoj ličnoj realizaciji i građenju identiteta, nastava može predstavljati i doprinos bržem sazrijevanju ličnosti. Čovjek sazrijeva kada njegovo osjećanje o samom sebi više ne zavisi od toga kako ga drugi definiraju nego kada on sam upravlja tim osjećanjem. Ljudsko biće koje je svjesno samoga sebe i koje zna ko je, samo odlučuje o svom životu i u stanju je da bira vlastiti put.

Često se kaže kako je cilj obrazovanja da pripremi mlade ljude za budućnost i život. Ali važno je ne zaboraviti činjenicu da jedan osamnesteogodišnjak ne ide u školu zato što će on ili ona jednoga dana postati odraslo ljudsko biće, nego upravo zato što danas imaju 18 godina. Zbog toga mladi treba da uče i za svoju sadašnjost kako bi uspjeli da se snađu u njoj.

8 Energetski punjač se može opisati kao kratkotrajna, najčešće tjelesna aktivnost učesnika u nastavi koja za cilj ima socijalizaciju učesnika, uvod u određenu temu i fizičku aktivnost kao aktivnu stanku u intelektualnom procesu učenja.

10. Kako se posvetiti mirovnom obrazovanju?

Mir se ne održava silom; može se postići samo razumijevanjem.
(Albert Einstein)

Kao (najveći) istraživački i obrazovni resurs, dakako da sveučilišta trebaju biti podrška ekonomskom rastu i razvoju, kao i stručna podloga pri donošenju važnih (političkih) odluka – da ne bi bilo zabluda oko polazišta Preporuka. Ali ono što valja propitivati jeste svrha njihovih istraživačkih i obrazovnih namjera. Escrigas (2008) naglašava kako bi se savremena sveučilišta i kroz nastavu, a posebice istraživanja, trebala ozbiljnije i energičnije usmjeriti na povezivanje svojih (istraživačkih i obrazovnih/kurikularnih) smjernica s aktualnim potrebama društva i gorućim problemima s kojima se svijet suočava. Na tom bi se putu sveučilišta trebala posvetiti promjeni svojih nastavnih i istraživačkih fokusa, te iz još sveprisutne individualne i kompetitivne paradigme prijeći u onu društvenu i saradničku.

Individualna i kompetitivna paradigma sveučilišta	Društvena i saradnička paradigma sveučilišta
Fokus na sadržaj	Fokus na sadržaj, mogućnosti primjene i vrijednost
Fokus na izobrazbu produktivnih profesionalaca	Fokus na obrazovanje društveno odgovornih građana koji profesionalno obnašaju svoje funkcije
Orijentacija na potrebe tržišta rada	Orijentacija na potrebe društva u cjelini
Javno dobro visokog obrazovanja utemeljeno na individualnom statusu i obogaćivanju pojedinca profesionalca i ekonomskom razvitku	Javno dobro visokog obrazovanja utemeljeno na doprinosu građana profesionalaca javnom i zajedničkom dobru, te razvoju ljudskog i društvenog kapitala

Tabela 1. Aktualna i poželjna paradigma sveučilišta (Escrigas, C., 2008; *Higher Education in the World 3 – Higher Education: New Challenges and Emerging Roles for Human and Social Development*)

Ambasador Kraljevine Norveške u Bosni i Hercegovini Vibeke Anne Lilloe (u sredini) otvara Kutak za ljudska prava, interkulturalno razumjevanje i pomirenje na univerzitetskoj biblioteci u Tuzli.

Sveučilišta bi svoj fokus na sadržaju trebala proširiti fokusom na mogućnosti primjene i vrijednosti tog istog sadržaja. Izobrazbu produktivnih profesionalaca treba zamijeniti obrazovanjem društveno odgovornih građana koji profesionalno obnašaju svoje funkcije. Orijentacija na potrebe društva u cjelini trebalo bi da istisne usku orijentaciju na potrebe tržišta rada. Javno dobro visokog obrazovanja ne bi se trebalo temeljiti na ekonomskom razvitku, individualnom statusu i obogaćivanju pojedinca profesionalca, već na doprinosu građana profesionalaca javnom i zajedničkom dobru, te razvoju ljudskog i društvenog kapitala.

Ta paradigma podrazumijeva, da parafraziramo Barbera (1996), djelovanje sveučilišta i sveučilišnih nastavnika u onim sferama zajednice u kojima ne kupujemo i ne prodajemo nego razgovaramo sa susjedima o dobiti za našu zajednicu. A da bi se moglo, kako Barber (1996) kaže, razgovarati sa susjedima o dobiti za našu zajednicu, sveučilište treba razvijati čvrstu i dugoročnu povezanost akademskih djelatnosti sa zajednicom. U procesu razvoja takvih poveznica, sveučilišta se moraju nositi s izazovima otvaranja prema zajednici/društvu, uvažavanja potreba i problema zajednice/društva na način da svoj smjer kretanja i budući razvoj promatraju i definiraju u odnosu na potrebe lokalne i šire zajednice.

Sveučilišta bi tako mogla/trebala sjediniti vlastitu svrhu, ciljeve, prioritete i temeljne djelatnosti s potrebama i problemima (lokalne) zajednice u kojoj djeluju, kao i društva uopće. Visoko obrazovanje trebalo bi, dakle, ponuditi jasnu koncepciju zalaganja studenata i osnažiti njihovu ulogu odgovornih i aktivnih građana, a sveučilišni nastavnici uvesti ih u zajednicu/društvo kako bi spoznali svoju profesionalnu i građansku ulogu u doprinosu razvoju zajednice i društva čiji su dio.

Procjenjuje se da danas u svijetu ima oko 100 miliona studenata, a taj će se broj do 2025. godine udvostručiti. U akademskoj se zajednici vode intenzivne i žustre rasprave o tome kako tih 100, dakle još malo pa 200 miliona dominantno mladih ljudi, obrazovati na taj način da budu

odgovorni spram svoje zajednice, osobito kao profesionalci koji će sutra zauzeti važne pozicije u društvu; kako iskoristiti taj golemi potencijal mladih ljudi koji mogu značajno doprinijeti unapređenju kvalitete života u svojim zajednicama? Postoji konsenzus među autorima da studente tome jednostavno treba poučavati, i to tako da ih se aktivno uključi u nastavu i istraživanje, te da se rekonceptualiziraju tradicionalni obrasci akademskih djelatnosti na način da se nastava i istraživanje snažnije povežu s aktualnim potrebama i problemima zajednice i društva. U tom kontekstu mi se zalažemo za snažniju integraciju interdisciplinarnog područja mirovnog obrazovanja, prije svega u nastavne i istraživačke djelatnosti na sveučilištima, ali i u aktivnosti slobodnog vremena koje značajno oblikuju studentski, akademski, sveučilišni život.

Međunarodni nam primjeri pokazuju metodološko mnoštvo i raznolikost načina/modela/metoda za kojim posežu sveučilišta koja streme snažnijoj integraciji mirovnog obrazovanja: promjene u nastavi i istraživanjima, poticanje građanskog angažmana članova akademske zajednice u društvu, razvoj posebnih kolegija i studijskih programa, osnivanje centara i razvoj projekata, osmišljavanje saradničkih projekata s predstavnicima zajednice, poticanje studenata i nastavnika na volonterski rad u zajednici i slično. Pa i u promociji takove raznolikosti nije naodmet podsjetiti koliko je važno poticanje različitosti i pronalaženje područja zajedničke (uspješne) saradnje sveučilišta i lokalne zajednice u kojoj ono djeluje.

11. Saradnja univerziteta i civilnog društva – zašto i kako?

Zajednička misija univerziteta i sektora civilnog društva (nevladinog sektora) jeste rad na ostvarivanju zajedničkog cilja – biti u službi društva. Nevladine organizacije (NVO) obično okupljaju pojedince koji su riješili da ostvare promjene, kako na lokalnom tako i na globalnom nivou. To su ljudi koji se zalažu za svoja uvjerenja i (obično) volonterski rade kako bi doprinijeli ostvarivanju pozitivnih promjena u društvu. To jednako vrijedi i za organizacije koje se zalažu kako za ljudska prava na globalnom nivou tako i za nogometno udruženje u lokalnoj zajednici. Studenti mogu mnogo naučiti iz posvećenosti i zalaganja pripadnika nevladinih organizacija. NVO-i studentima nude nadu, ali im mogu pokazati i način na koji to što promišljaju i osjećaju u vezi sa svijetom oko sebe mogu pretočiti u djelovanje.

Studentima NVO-i obično mogu ponuditi autentična savremena i recentna pitanja iz sfere „stvarnog života“, kao i stručna znanja iz različitih oblasti. Na taj se način studentima pruža mogućnost da se upoznaju sa različitim gledištima, ali i da postanu svjesni činjenice da u njihovim (lokalnim) zajednicama ima ljudi koji naporno rade kako bi promijenili svijet. NVO-i mogu pomoći studentima da prošire svoje društvene veze i razviju socijalne vještine kao što su empatija i tolerancija, kao i da se nauče razumijevanju različitih načina razmišljanja. Kroz saradnju sa NVO, studentima se omogućava stjecanje praktičnog iskustva. Pruža im se mogućnost da izrade projekte bliske njihovom konkretnom društvenom kontekstu i da izbjegnu rizik da se zadrže isključivo na teorijskom nivou. Saradnja sa NVO-ima može biti veoma dragocjena na polju rješavanja problema i sukoba. Također se može promatrati i kao način razvijanja kompetencije kritičkog razmišljanja i analitičkih vještina, a to studentima u ruke daje alat za bolje razumijevanje svijeta.

Svjetska asocijacija nevladinih organizacija WANGO (2008) utvrdila je opća načela za partnerstvo i saradnju “...sa drugim organizacijama civilnog društva, vladinim i međuvladinim agencijama, kao i profitnim korporacijama...” i navela četiri osnovna načela za zajednički angažman: (I) usklađenost misija; (II) saradnja uspostavljena na temelju zajedničkih vrijednosti i za dobrobit društva; (III) dobrobiti su jednake i uzajamne; (IV) partnerstvo je opredijeljeno za transparentnost u finansijskom poslovanju, kao i za razmjenu informacija, ideja i iskustava. Sva ova četiri principa utjelovljuju savremenu saradnju između univerziteta i NVO-a.

Konferencija Uloga univerziteta u izgradnji mira. Sarajevo, mart 2014.

Aksit, Hartsmar i Moraeus (2008) predložili su moguća područja za ostvarivanje saradnje između univerziteta i NVO-a, među koja se ubrajaju:

- istraživački centri;
- učenje zalaganjem u zajednici;
- projekti;
- moduli;
- nagrade za bavljenje društvenim problemom;
- klubovi za kontinuiranu društvenu podršku;
- aktivnosti prikupljanja sredstava s ciljem bavljenja pitanjima na lokalnom, državnom ili međunarodnom nivou;
- uključivanje predstavnika studenata u univerzitetske odbore ili odbore na nivou NVO-a;
- praksa kao dio naobrazbe i zapošljavanje studenata u NVO-e;
- informiranje nastavnika o saradnji sa civilnim društvom;
- serije predavanja na fakultetima;
- zajedničke konferencije i razmjena iskustava.

NVO-i studentima mogu ponuditi aktuelna i autentična pitanja koja se tiču stvarnog života (kao i stručna znanja o tim pitanjima), dok visokoškolske ustanove pružaju teorijski i interdisciplinarni okvir. Studenti na svim nivoima imaju mogućnost razvijanja kompetencija za analizu, razumijevanje i vrednovanje različitih perspektiva, kao i mogućnost proširivanja socijalnih odnosa, te razvijanja društvenih vještina kao što su empatija i tolerancija.

Pored toga što su predstavili jedan broj mogućih područja saradnje između univerziteta i NVO-a, Aksit, Hartsmar i Moraeus (2008) su podijelili i određene savjete i ideje koje mogu potaći univerzitetske nastavnike da uvedu promjene u obrazovne i istraživačke aktivnosti:

- Krenite malim koracima: pozovite, recimo, jednu lokalnu NVO na predavanje otvorenog tipa. NVO-i to mogu smatrati korisnim, jer im je teže obavezivati se dugoročno, zbog potrebe za planiranjem i finansiranjem.
- Krenite ambiciozno! Pronađite NVO s kojim možete sarađivati dugoročnije, kako bi on donio gledišta koja mogu postati dijelom glavnih tokova.
- Zatražite od NVO-a da predlože vlastite ideje za saradnju.
- Uzmite u obzir finansiranje: moguće je da NVO-i imaju članove koji su voljni da rade besplatno ili uz veoma malu naknadu. Međutim, većina NVO-a raspolaže sa malo finansijskih sredstava, pa u pitanjima koja nisu vezana za ljudske resurse više odgovornosti pripada visokoškolskim ustanovama.
- Ukoliko razmišljate o tome da bi saradnja sa određenim NVO-ima mogla biti shvaćena kao pristrasna ili kontroverzna, razmotrite kako da studentima ponudite informacije na osnovu kojih će steći uvid i u druga gledišta; tako biste ponudili protutežu informacijama koje nudi NVO.
- Željeli biste svojim studentima dati mogućnost da izađu iz prostora svoje lokalne zajednice? NVO-i su nerijetko organizacije međunarodnog karaktera i mogu ponuditi i evropski i globalni kontekst.
- Tražite dobra mjesta gdje bi vaši studenti obavljali praksu? Obratite se lokalnim NVO-ima!
- Jesu li vaši studenti u potrazi za dobrim projektom u vezi sa zadatkom koji će biti ocjenjivan? Pošaljite ih lokalnom NVO-u!
- Potaknite studente da rade sa NVO-ima. Nađite načina da nagradite takve nastavne aktivnosti!

12. Druga vrsta znanja

Konferencija Uloga univerziteta u izgradnji mira. Tuzla, april 2013.

Svrha osnovnih nastavnih sadržaja nije poboljšati opće znanje učesnika već ih potaknuti da budu spremi da se angažiraju, kao pojedinci ili u okrilju grupa, na obnovi svojih društava, gradeći međusobno razumijevanje i povjerenje. Sljedeći primjeri ilustriraju takav pristup:

- Pravo na pravdu. Postizanje pravde, na kojoj se temelje ljudska prava, čini osnovu procesa pomoću kojeg se društvo bavi svojom “krivom” prošlošću. No, što je pravda i kakva pravda je “prava” pravda? Pravda presuđena kroz sudove? Retributivna pravda? Restorativna pravda? Pravda koja ima iscjeljujući efekat? U konfliktnim područjima pojam “pravo” često poprima različita značenja, povezan je s različitim ciljevima, što može dovesti do različitih poimanja pravde. U kojoj mjeri je ideja pravde, koja se promovira kroz ljudska prava i druge instrumente demokratije, primjenjiva u takvim kontekstima?
- Pravo na slobodu izražavanja. Umjesto tradicionalnog pristupa, koji je usmjeren na pravo distribucije informacija i pristup informacijama, željeli bismo naglasiti važnost prava na istinu o prošlosti. Šta to znači? Šta je cilj traženja istine? Ko je odgovoran da je traži, da je prizna, da je prihvati ili da je promovira? Da li postoji pravo na sjećanje, kako tvrde žrtve, i šta to znači? Ko odlučuje o tome šta će biti dio kolektivnog sjećanja i kojim interesima će to poslužiti?

- Pravo na obrazovanje. Šta ovo pravo znači u konfliktnim područjima gdje su obrazovni sistemi nerijetko politizirani (služe interesima određene politike ili ideologije), nacionalizirani ili etnicizirani (služe interesima određenog naroda ili etničke grupe unutar društva), gdje je čak i znanje etnicizirano (historija, jezik i književnost, geografija) i gdje se narod prikazuje kao vječita žrtva svojih susjeda. Neke nevladine organizacije također govore o “pravednom obrazovanju“ (*righteous education*). Šta to znači? Ko definira pravedno obrazovanje?

Šta međunarodni standardi ljudskih prava kažu o ovim pitanjima? Da li oni mogu poslužiti kao valjane smjernice za rješavanje dugotrajnih konflikata?

13. Smjernice za sveučilišta i sveučilišne nastavnike

U ovom dijelu iznosimo ideje/prijedloge/preporuke/smjernice za one sveučilišne nastavnike, odnosno ona sveučilišta koja su spremna ozbiljno promišljati svoju dosadašnju i buduću ulogu u snažnijoj integraciji mirovnog obrazovanja. Integraciji mirovnog obrazovanja u visokoškolske institucije mogu značajno doprinijeti neke od sljedećih aktivnosti:

1. Razvijanje posebnih (obaveznih i izbornih) kolegija, ili čak studijskih programa posvećenih temama interkulturalnosti i mira (primjeri takvih tematskih područja su: interkulturalno obrazovanje, obrazovanje za demokratsko građanstvo, izgradnja mira, tranzicijska pravda, kultura sjećanja, povijest u podijeljenim društvima, izučavanje pitanja krivice, pravde, oprosta i povjerenja u svjetlu izgradnje relacija i pomirenja, itd.);
2. Transformacija nastave i istraživačkih obrazaca na način da se u postojeće kolegije više integriraju modeli učenja zalaganjem u zajednici (*academic service-learning*) i istraživanja utemeljena na potrebama zajednice (*community-based research*);
3. Poticanje studenata da u svojim završnim i diplomskim radovima, kao i disertacijama, primjenjuju kritičku analizu i istraživački rad o temama komplementarnim sa sadržajem Preporuka;
4. Transformacija nastavnih programa tako da se isti provode u saradnji s organizacijama civilnog društva i ustanovama u zajednici koje se bave temom mira, na način da se njeguje povezanost ishoda učenja na kolegiju i aktivnosti u zajednici;
5. Osiguranje stručne edukacije i drugih vidova potrebnih (logističke i administrativne) za podršku nastavnicima koji su spremni na transformaciju vlastitih 'tradicionalnih' akademskih nastavnih i istraživačkih obrazaca rada;
6. Činjenje javnih predavanja, okruglih stolova i rasprava o temama komplementarnim Preporukama sastavnim dijelom svakodnevnog intelektualnog života sveučilišnih nastavnika i studenata;

7. Definiranje istraživačkih prioriteta (ili njihov dio) u saradnji sa zajednicom i razvijanje projekata koji su komplementarni sadržaju Preporuka i koji će odgovoriti na aktualne potrebe i probleme (lokalne) zajednice i društva;
8. Razvijanje *think thank* grupe s ciljem razmjene ideja, iskustva i zagovaranja promjena tradicionalnih obrazaca nastave i istraživanja u čemu mogu pomoći nastavnici koji već rade na temama komplementarnim sadržaju Preporuka;
9. Promišljanje promjena strateških smjernica razvoja sveučilišta; okrenutost sveučilišta doprinosu razvoja zajednice/društva i mira uključiti u relevantne strateške dokumente te upravljačke i obrazovne politike;
10. Promišljanje promjena u sustavu vrednovanja rada sveučilišnih nastavnika na način da aktivnosti vrednovanja podrazumijevaju građanski angažman nastavnika;
11. Osmišljavanje/razvijanje mehanizama pružanja materijalne (novčane) i nematerijalne (nagrade, priznanja) podrške projektima nastavnika i studenata koji su komplementarni građanskom angažmanu u zajednici i doprinosu razvoja mira;
12. “Prekogranično obrazovanje”. Potrebno je da obrazovanje ima i prekogranični karakter, na način da učesnicima pruža mogućnost da “iskorače van granica koje omeđuju prostor pripadanja određenoj grupi, religiji ili naciji”, kao i da se postigne razumijevanje na nivou regiona. Proces izgradnje mira počinje od granica; zbog toga moramo razumjeti njihovu funkciju u toku trajanja konflikta, ali prvenstveno zbog potrebe prevazilaženja granica pomoću razmjene ličnih iskustava, shvatanja i značenja, što vodi uspostavljanju dijaloga i omogućava razvijanje zajedničkih vizija i zajedničko djelovanje.

14. Primjeri dobre prakse kao poticaj sveučilištima i sveučilišnim nastavnicima u regiji Zapadnog Balkana

U okviru projekta *Gradimo mostove a ne zidove – Uloga univerziteta u izgradnji mira* razvilo se nekoliko vrijednih inicijativa koje želimo predstaviti kao primjere dobre prakse, ali ponajviše kao poticaj sveučilištima i sveučilišnim nastavnicima u regiji Zapadnog Balkana na promišljanje vlastite uloge u izgradnji mira i mogućnostima vlastitog doprinosa. Predstaviti ćemo tri primjera: (I) uvođenje novog predmeta (Univerzitet “Džemal Bijedić” u Mostaru, Nastavnički fakultet), uspostavljanje novog studijskog programa (Priština) i uspostavljanje novog studijskog master programa (Novi Pazar).

15.1. Uvođenje novog predmeta

Primjer – Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava (Univerzitet “Džemal Bijedić” u Mostaru, Nastavnički fakultet)

15.1.1. Pristupi izradi odgojno-obrazovnog programa – ciljevi, očekivani ishodi i sadržaj predmeta

Odgojno-obrazovni program koji je integriran u predmetu *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava* utemeljen je na međusobno povezanim i pretpostavljenim pristupima, odnosno orijentacijama, pa tako prepoznajemo njegova tri temeljna usmjerenja: (I) prema cilju, (II) prema sadržaju, odnosno znanstvenoj disciplini i (III) prema lokalnoj zajednici. Razmotrimo predstavljene orijentacije i šta one konkretno znače u kontekstu ovog predmeta.

Imajući u vidu da pedagoško-didaktička teorija prepoznaje tri osnovne grupe ciljeva – opće, posebne i pojedinačne – na istoj se trijadi promatraju i ciljevi ovog predmeta. *Opći cilj* ovoga predmeta je apstraktniji i vremenski udaljeniji, a odnosi se na formiranje građanski kompetentne, posvećene, odgovorne, slobodne i tolerantne ličnosti. Građanska kompetentnost kojoj se teži podrazumijeva usvajanje znanja o demokratiji, institucijama vlasti, civilnom društvu, pravima i slobodama, globalizaciji, multikulturalizmu, povjerenju, miru itd. Važno je, stoga, da sadržaj predmeta i načini poučavanja budu kompatibilni sa navedenim zahtjevima. Posvećenost interkulturalnom razumijevanju podrazumijeva razvoj građanske vrline, koja u sebi objedinjuje internalizirane pozitivne stavove, vrijednosti i uvjerenja. Ostvarenje ovoga cilja podrazumijeva nastavne sadržaje koji mogu promijeniti svijest studenta u smislu promjene odnosa prema vrijednostima kao društvenom dobru. Dakle, sadržaji koji će rezultirati građanskom zrelošću u pravcu učestvovanja i rješavanja pitanja javnog života. Ovaj tip programa treba upoznati studente sa pozitivnim primjerima iz zemlje i svijeta.

Nadalje, program podrazumijeva susrete/razmjenu sa studentima/nastavnicima iz drugih kultura i tradicija. Ovi susreti/razmjena od višestruke su važnosti kako za studente tako i za nastavni kadar. Njima se: (I) smanjuju predrasude i stereotipi jednih o drugima, (II) omogućuje uvid u razumijevanje stavova, ponašanja pa i postupaka "drugih", (III) smanjuje socijalna distanca i doprinosi izgradnji povjerenja kao socijalnog kapitala, te (IV) grade mostovi za međusobnu saradnju i zajedničke aktivnosti.

Svi navedeni segmenti općeg cilja interkulturalnog razumijevanja međusobno se prožimaju i čine cjelinu. Da bi opći ciljevi doživjeli svoju primjenu, potrebno je izraditi poseban plan i program aktivnosti, koji bi bio logičan nastavak osnovnog programa, a koji bi značio praktičnu realizaciju stečenih znanja, vještina, sposobnosti i stavova.

Posebne ciljeve interkulturalnog razumijevanja moguće je razvrstati prema različitim kriterijima, pa tako možemo, primjerice, razlikovati: (I) znanje, koje podrazumijeva reprodukciju pojmova, koncepata i principa interkulturalnog razumijevanja; (II) razumijevanje, što znači mogućnost objašnjavanja uzročno-posljedičnih veza kao što je odnos kulture (tradicije) i predrasuda; (III) analizu, u kontekstu raščlanjivanja općeg na pojedinačne elemente i njihovo razvrstavanje na osnovu povijesnog razvoja, karaktera i utjecaja; (IV) sintezu, kao sposobnost objedinjavanja određenih elemenata koji čine dio društvene stvarnosti (na primjer, objedinjavanje obrazovanja, kulture i politike u funkciji mira); te (V) evaluaciju, koja podrazumijeva osposobljenost za vrednovanje javne politike, procjenu nivoa ljudskih prava, nivoa povjerenja, društvenih intervencija i sl.

Pojedinačni ciljevi pojavljuju se kao logičan slijed i nadgradnja tri osnovna, već predstavljena tipa ciljeva, a podrazumijevaju kontinuitet u koncipiranju i realizaciji cjelokupnog sistema ciljeva. Svi pojedinačni ciljevi mogu se svesti na samo jedan cilj, a to je unapređenje i praćenje ostvarenog.

Sadržaj(i) predmeta koncipira(ju) se u zavisnosti od predstavljenih/definiiranih znanja, vještina i stavova koji se žele usvojiti i/ili promijeniti, a što je opisano u ciljevima predmeta. U pedagoško-didaktičko-metodičkom kontekstu to znači da ciljeve programa treba koncipirati prije ili usporedo s izradom samog programa, te s izborom relevantnog sadržaja i pristupa poučavanju, odnosno učenju.

Izrada programa orijentiranog na naučnu disciplinu ovdje podrazumijeva više elemenata:

- jasnu definiciju kompetencija i ishoda učenja/poučavanja,
- precizno određivanje primarnih nastavnih sadržaja koji treba da budu neposredno povezani sa ciljevima,
- precizno određivanje sekundarnih nastavnih sadržaja koji će posredno biti povezani sa drugom grupom ciljeva učenja i poučavanja,
- adekvatan odabir obavezne i dodatne literature,

- određivanje metodičkog pristupa, što znači odabir adekvatnih nastavnih metoda i oblika rada koji će biti najviše zastupljeni (primjerice razgovor, diskusija, debata, radionice),
- odabir odgovarajućih sredstava rada (nastavnih pomagala),
- provjeru nivoa znanja, sposobnosti i stavova prije i poslije realizacije nastavnog sadržaja, organizaciju kviz takmičenja između univerziteta, odnosno fakulteta.

Dakle, svi programski sadržaji treba da budu u funkciji kvalitetne realizacije nastavnog sadržaja i naučne discipline kojoj sadržaji pripadaju. Ako želimo da ostvareni rezultati kroz realizaciju programa imaju smisla i da ne postanu sami sebi cilj, potrebno je stvarati pretpostavke za društvenu kapitalizaciju obavljenog posla.

U tom kontekstu važna je i orijentacija programa na zajednicu. Naime, realizacija ukupnih programskih sadržaja bila bi besmislena ukoliko ne bi, pored individualne dobiti, i društvena zajednica bila u prilici da prepozna svoje interese. To znači da program koji se realizira treba biti primjenjiv unutar društvene stvarnosti.

15.1.2. Temeljni koncepti rada, načini poučavanja i pristupi učenju

Načini učenja, odnosno poučavanja direktno su povezani sa projekcijom općih, posebnih i pojedinačnih ciljeva, odnosno ishoda učenja. Dakle, zavisno od toga jesu li prioritetni cilj znanje, vještine, stavovi, vrijednosti ili nešto drugo, potrebno je odrediti adekvatne metode učenja, odnosno poučavanja. Taj odnos međusobne povezanosti, između ostalog, znači da građanska kompetencija koja se stiče na univerzitetskom nivou podrazumijeva potpunu osposobljenost pojedinca za učešće u građanskom životu koji se odvija u multikulturalnim zajednicama. Građanska kompetencija treba biti utemeljena na usvojenim interdisciplinarnim znanjima o društvenim i političkim konceptima, principima i strukturama, formiranim građanskim vrlinama i preferencijama unutar demokratskih odnosa i participacije. Stoga se posebni ciljevi unutar predmeta *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava* postavljaju u okviru građanskih znanja, vještina, stavova i vrlina.

Poučavanje i učenje orijentirano na znanje zahtijeva adekvatan odabir metodološko-metodičkog pristupa realizaciji sadržaja kako bi se osiguralo usvajanje temeljnih znanja o kulturi, multikulturalnom društvu, ljudskim pravima, povjerenju, miru, toleranciji i drugim atribucijama interkulturalnog razumijevanja i života u multikulturalnom društvu. Preporučeni načini poučavanja i učenja s ciljem usvajanja potrebnih znanja iz navedenih oblasti jesu jasna, eksplicitna i konstruktivna uvodna predavanja, razgovori i diskusije (problemska nastava), upućivanje na iščitavanje tekstova, obrazlaganje univerzalnih koncepata i principa multikulturalnosti od strane studenata i formiranja kritičkog pristupa s ciljem kreiranja društvenih korektiva.

Poučavanje i učenje orijentirano na vještine treba da osigura kompetencije koje pretpostavljaju mogućnost identifikacije određene društvene problematike, analizu i sintezu prepoznatih pokazatelja, donošenje sudova te objašnjavanje novostvorenih teorijskih činjenica u kontekstu

interkulturalnog razumijevanja i ljudskih prava. Nadalje, ovaj tip poučavanja trebalo bi da studente osposobi za samostalnu i timsku evaluaciju određenih aktivnosti, procesa i društvenih intervencija, za formiranje kritičkog promišljanja te za formiranje određenih stavova.

Ovaj tip poučavanja studentu pruža mogućnost da nauči:

- (I) kako prepoznati i identificirati određeni društveni problem,
- (II) kako početi sa odgovarajućom analizom, šta analizirati, zašto analizirati,
- (III) kako uraditi sintezu izvedenih teorijskih činjenica, odnosno prepoznatih pokazatelja,
- (IV) kako evaluirati određenu aktivnost, društvenu intervenciju ili proces.

Poučavanje i učenje orijentirano na stavove i vrijednosti treba kod studenata da razvije niz međusobno povezanih i zavisnih kompetencija, to jest da osposobi studenta za:

- (I) kontinuirano ispoljavanje građanskog angažmana u očuvanju i poštovanju kulturnog, nacionalnog, socijalnog, intelektualnog i drugog digniteta pojedinca i zajednice,
- (II) toleranciju različitosti, izgradnju povjerenja, mirno rješavanje konflikata s ciljem uspostavljanja demokratskih odnosa,
- (III) promociju općih društvenih vrijednosti na lokalnom i globalnom nivou, te
- (IV) razvijanje vlastitih i tuđih vrlina poput pravednosti, humanosti, solidarnosti, etičnosti itd.

Ovaj tip poučavanja uči studenta kako i zašto treba poštovati različitosti, kako i zašto treba čuvati vlastito i dostojanstvo drugih, o načinima mirnog rješavanja konflikta, te kako razvijati povjerenje i vrline i kako i zašto promovirati društvene vrijednosti. Građanska odgovornost kao segment građanske vrline, između ostalog, znači razvijanje odgovornog odnosa u vezi s vlastitim postupcima, ali i u vezi s praćenjem i korekcijom djelovanja institucija vlasti.

Pored opisanih pristupa razvoju građanske kompetencije kroz znanja, vještine te stavove i vrijednosti, rad na ovom kolegiju pretpostavlja i neke druge odrednice, koje čine specifično odgojno-obrazovno okruženje za studente, ali i sve uključene u proces. U tom se kontekstu posebno ističe *usmjerenost poučavanja i učenja na saradnju, partnerstvo i umrežavanje*, te *uključivanje pojedinaca/partnera iz lokalne zajednice* u određene segmente nastavnog procesa.

Poučavanje i učenje usmjereno na saradnju, partnerstvo i umrežavanje pretpostavlja prepoznatljivu međuzavisnost pojedinaca u grupi i pozitivnu interakciju, individualnu odgovornost svih uključenih za ostvarivanje ciljeva grupe, korištenje relevantnih vještina

u radu s drugima i u manjim grupama, te pravovremenu grupnu evaluaciju postojećeg funkcioniranja s ciljem poboljšanja efikasnosti u budućem vremenu. Razloga za njegovanje ovakvog pristupa organizaciji nastavnog procesa zaista je mnogo. Naime, studenti koji poučavaju druge u tom procesu razvijaju vještine vođe, načine mirnog rješavanja konflikta, pažljivog slušanja ili čitanja teksta, uvažavanje mišljenja drugih, uspješnu komunikaciju i slične kooperativne vještine neophodne u intelektualnim procesima i građanskom životu uopće. Ovako osmišljeno kooperativno poučavanje, odnosno učenje razvija komunikaciju i oslobađa studente pasivnog slušanja ili čitanja teksta, što je pretpostavka za osiguranje interaktivnog odnosa u grupi. Dobro organizirano kooperativno poučavanje, odnosno učenje ne podrazumijeva odnose utemeljene na prisili i autoritetu nego na dobrovoljnom učestvovanju. Ovaj vid poučavanja/učenja doprinosi integraciji i socijalizaciji izoliranih i usamljenih studenata. Osim toga, kooperativno poučavanje/učenje doprinosi razumijevanju i poštovanju individualnih razlika, mogućnosti i vrijednosti. Dobro odabrane tehnike kooperativnog poučavanja/učenja pretpostavljaju angažman svih članova grupe ukoliko želimo da grupa ostvari planirani cilj; zato se ne pokriva kompletan sadržaj nego se pažljivo biraju oni sadržaji iz programa koji su pogodni za ovakav tip učenja.

Stručno-metodički pristup učenju/poučavanju kroz sistem umrežavanja sve više je prisutan u obrazovnim sistemima modernog i razvijenog svijeta. Razvoj informacijskih tehnologija omogućio je brzu i efikasnu razmjenu informacija, te organiziranje u grupe (mreže) istih ili sličnih interesa. S obzirom na mogućnosti informacijskih tehnologija, moguće je organizirati različite tipove poučavanja i tako istovremeno poštivati i različite načine učenja studenata. Bitna pretpostavka sistema umrežavanja jeste zadovoljenje principa saradnje i kooperativnosti. Prema tome, studenti koji su direktno ili na neki drugi način uključeni u nastavni proces kolegija *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava* imaju priliku da razmijene informacije i iskustva, da predlažu ideje i rješenja, razmjenjuju literaturu, rade istraživanja i evaluaciju, ostvaruju interkulturalnu prekograničnu saradnju, organiziraju debate i slično. Sistem umrežavanja bi s vremenom trebalo širiti i obogaćivati novim sadržajima i oblicima rada. To dalje znači da bi u sistem umrežavanja, to jest mrežnog učenja i poučavanja, bilo potrebno uključiti i druge zainteresirane subjekte, bez obzira jesu li ili nisu direktno uključeni u nastavni proces *Interkulturalnog razumijevanja i ljudskih prava*.

Povremeno uključivanje kompetentnih pojedinaca iz zajednice u neposredni nastavni proces kolegija *Interkulturalno razumijevanje i ljudskih prava* ne samo da osvježava i aktualizira sam proces već i pomaže studentima da lakše i efikasnije usvajaju, razumijevaju i primjenjuju programske sadržaje. Takvi pojedinci trebalo bi da budu nosioci javnih funkcija, službenici u javnom sektoru, osobe iz zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, zvanični predstavnici manjina, vjerski službenici, kulturni, naučni i javni radnici, aktivisti iz civilnog društva, novinari itd.

Prije neposrednog angažmana takvih pojedinaca potrebno je da ih akademski i administrativni koordinatori stručno-metodički pripreme. Odabranom pojedincu koji je prihvatio/la da učestvuje u realizaciji programskih sadržaja treba objasniti svrhu njegovog/

njenog uključivanja, omogućiti mu/joj uvid u udžbenik i informirati ga/je o osnovnim karakteristikama grupe.

Sadržaji koje angažirani pojedinac iz zajednice izlaže i o kojima razgovara sa studentima mogu biti:

- pružanje i objašnjavanje informacija o stanju ljudskih prava u društvenoj oblasti iz koje dolazi, kao i o karakteru interpersonalnih odnosa u toj oblasti. Takve informacije treba da pomognu studentima da kvalitetnije i potpunije shvate sadržaje iz literature ili sa predavanja;
- vlastita iskustva iz domena obavljanja javnih poslova, saradnje sa drugima, smetnje u kreiranju kvalitetnih međuljudskih odnosa;
- ideje za organiziranje radionica, panel diskusija, debata i sl.,
- odgovaranje na pitanja studenata o problematici koja nije sadržana u literaturi ili je na drugačiji način predstavljena.

Ovakav tip učenja i poučavanja omogućuje studentima razvijanje potrebnih vještina i adekvatnih stavova. Istovremeno, studenti imaju priliku da upoznaju drugačiji metodološko-metodički pristup, njegove prednosti i nedostatke. Kako bi se ovaj vid učenja i poučavanja doveo do potrebnog nivoa kvaliteta, neophodno je nakon realizacije pomenute aktivnosti uraditi kratku evaluaciju, bilo u pisanoj formi ili kroz intervju. Evaluacija omogućuje validnu procjenu svrsishodnosti i opravdanosti ovog tipa poučavanja.

15.1.3. Izvori poučavanja i učenja

Moderna pedagoška teorija i praksa sve više zagovaraju upućivanje studenata na različite izvore učenja. Prema tome, pored osnovne literature (kompendij), obaveza je svih nastavnika koji su uključeni u realizaciju programskih sadržaja da upute studente na adekvatne tekstove koji konceptualno i sadržinski prate karakter sadržaja. Pored učenja po literaturi, metodički je ispravno i pedagoški opravdano koristiti i primjenjivati i druge načine i izvore učenja i poučavanja. Jedan od izvora jesu mediji (Internet, televizija, radio, novine). Upućivanje na ovaj vid učenja podrazumijeva dobru informiranost predmetnih nastavnika kako bi mogli studente ispravno uputiti na medij koji mogu koristiti u razumijevanju i savladavanju programskih sadržaja. Učenje putem medija može imati i neželjenu posljedicu kao što je ideološka zamka. Zato su neophodne vještina i sposobnost studenata u prepoznavanju medijske poruke, razvijanju kritičkog pristupa i definiranju ispravnog stava.

Sljedeći vid učenja u ovako postavljenom nastavnom procesu jesu diskusije, debate, radionice, pisanje stručnih tekstova, volonterski rad, prisustvovanje stručnim i naučnim skupovima, angažman u zajednici, evaluacija i samoevaluacija. Poseban i vrlo značajan način učenja i poučavanja jesu studijske posjete drugim univerzitetima, razmjena studenata, internacionalne humanitarne i stručne misije. Istraživanja društvenih pojava, procesa i odnosa, te javna prezentacija i promocija rezultata istraživanja posebno su bitan vid učenja i poučavanja. Svi

navedeni načini i izvori učenja i poučavanja imaju višestruki značaj u smislu usvajanja novih znanja i razvijanja novih vještina, sposobnosti i stavova.

Programski sadržaji predmeta koji su orijentirani na ciljeve i na studenta osiguravaju planirane kompetencije i ishode učenja. Dakle, pored činjenice da će društvena zajednica dobiti kompetentnog pojedinca, ostaje otvoreno pitanje kontinuirane posvećenosti takvih pojedinaca afirmaciji društvenih vrijednosti, tj. može li društvena zajednica i na koji način osigurati pretpostavke za primjenu stečenih znanja i vještina, odnosno na koji način će društvena zajednica kapitalizirati stečene kompetencije studenata? Saradnju u realizaciji programskih sadržaja sa nevladinim sektorom, institucijama vlasti, medijima i dr. nikako ne treba prekinuti nakon završetka jednog ciklusa. Saradnju treba nastaviti u kontinuitetu, kroz različite oblike volonterskog rada u pomenutim društvenim segmentima. Volonterski rad može podrazumijevati angažman u nevladinim organizacijama na promociji ideje interkulturalnog razumijevanja, na pripremi i učestvovanju u stručnim skupovima, na organizaciji radionica, održavanju predavanja u osnovnim i srednjim školama. Pored toga, praktična primjena stečenih kompetencija može ići u pravcu organizacije društvenih mreža, studijskih putovanja i razmjene studenata, a sve u cilju afirmacije principa rezumijevanja i povjerenja. Jednako tako studenti mogu biti angažirani u institucijama vlasti na mjestima savjetnika i saradnika, kao i u medijima za kreiranje i realizaciju priloga/emisija koji potiču razumijevanje i povjerenje.

15.1.4. Uključivanje, praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje studenata

Predmet *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava* otvoren je svim studentima Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru, o čemu se studenti pravovremeno informiraju putem mrežnih stranica. Prva informacija koja ide prema studentima fokusirana je na osnovne informacije o predmetu (opis predmeta, kvalifikacija, ciklus na kojem se realizira, ciljevi), ali i na prednosti koje predmet nudi, primjerice studijska putovanja, studentske razmjene, društvena afirmacija i sl. U cilju informiranja i odabira polaznika potrebno je nastojati da se osigura heterogenost grupe. To znači da treba pokušati animirati studente sa ostalih fakulteta unutar Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru da se uključe u ovaj nastavni proces. Pretpostavka realizacije pomenute nakane je izmjena nastavnih planova i programa. Realizacija navedene namjere treba rezultirati afirmacijom ovoga programa na fakultetima i odsjecima koji nisu nastavničkog karaktera.

Kako bi se studentima pružila cjelovita podrška u svakom aspektu rada na kolegiju, u njemu su angažirani akademski koordinator (nastavnik) i administrativni koordinator (asistent).

Rukovodilac/nosilac predmeta *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava*:

- učestvuje u izradi plana i programa nastave i vježbi za predmet u saradnji sa koordinatorom,
- obavlja ulazno/izlazno testiranje i verifikaciju studenata,

- testira studente polaznike i jednu kontrolnu grupu (kako bi usporedio stavove polaznika i nepolaznika),
- prati, upućuje i vrednuje studente u praktičnoj nastavi (nakon svakog modula),
- izrađuje dnevnik rada stručne i pedagoške prakse,
- surađuje sa ostalim predavačima,
- zajedno sa koordinatorom sačinjava izvještaje (o nastavi, predavačima, testiranjima...),
- zajedno sa koordinatorom učestvuje u realizaciji i vrednovanju studijskih putovanja i razmjene studenata i nastavnog osoblja.

Administrativni koordinator programa:

- zajedno sa nosiocem predmeta na fakultetu ima glavnu odgovornost za provođenje programa na lokalnom nivou,
- ima zadatak regrutiranja studenata,
- nadgleda implementaciju programa,
- organizira i učestvuje na predavanjima i vježbama – ima odgovornost za razvoj vlastitih kompetencija,
- planira i provodi informativne i promotivne strategije,
- vrši evaluaciju i izvještavanje,
- doprinosi razvoju programa vlastitim sugestijama i aktivnošću,
- organizira i provodi ispite i učestvuje u procesu verifikacije ocjena,
- izgrađuje mrežu za saradnju, posebno sa lokalnom zajednicom i civilnim sektorom.

Prijave studenata zainteresiranih za predmet *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava* predaju se administrativnom koordinatoru projekta najkasnije do 15. januara/siječnja tekuće kalendarske godine, na propisanom prijavnim obrascu. Prijava sadrži osobne podatke studenta (ime i prezime, fakultet na kojem studira, godina studija, način studiranja, eventualno učestvovanje na naučnim i stručnim skupovima, učestvovanje u projektima, članstvo u rukovodnim tijelima asocijacije studenata univerziteta ili fakulteta). Odabir studenata polaznika vrše akademski i administrativni koordinator. Lista izabranih studenata postavlja se na *web* stranicu univerziteta kao i na oglasnu ploču fakulteta. Drugi korak je ulazno testiranje studenata polaznika ovog kursa. Ulazni test treba što uvjerljivije procijeniti znanja i stavove potencijalnih polaznika prije početka realizacije programskih sadržaja. Akademski koordinator analizira testove te relevantne pokazatelje pohranjuje u bazu podataka za potrebe kasnije usporedbe. Međutim, pored ispunjavanja formalnih uslova potrebno je uraditi procjenu posvećenosti studenata ovom programu. Taj segment osiguranja kvaliteta moguće je realizirati individualnim ili grupnim intervjuom sa studentima koji su se prijavili za program.

Pod angažmanom studenata na predmetu *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava* podrazumijeva se ukupna studentska aktivnost koja obuhvata redovno praćenje nastave, aktivno učestvovanje u realizaciji nastavnog programa (diskusije, debate, razgovori, radionice), stručno-pedagoška praksa koja uključuje timsko osmišljavanje i realizaciju radionice u

osnovnoj školi, aktivno učestvovanje u studentskim asocijacijama i životu zajednice, te pisanje eseja i testiranje.

Pođemo li od pretpostavke da su svi sadržaji koji su definirani programom jednako bitni, onda postaje sasvim logično i pedagoški opravdano da svi sadržaji, odnosno aktivnosti u koje se studenti uključuju budu i provjeravani. Uz primijenjene metodološko-metodičke principe i pristupe, provjera sadržaja dozvoljava i zahtijeva različitost načina i pristupa. U cilju prepoznavanja vlastitih znanja i sposobnosti, koordinatori su obavezni izraditi instrument samoevaluacije studenata. To je prilika da se usporede rezultati samoevaluacije pojedinih studenata sa procjenama i vrednovanjem studenata od strane koordinatora i drugih nastavnika i saradnika koji učestvuju u realizaciji programa. I, konačno, proces praćenja i vrednovanja završava evaluacijom nastavnika i saradnika, ali i samog programa, za što koordinatori izrađuju instrument procjene s ciljem procjene kvalitete sveukupnog rada na kolegiju. Rezultati evaluacije predstavljaju polaznu tačku za koncipiranje strateškog i operativnog pristupa uređivanju, unapređenju i razvoju dokazivih mjerila koja su neophodna za ostvarenje ciljeva učenja.

15.2. Uspostava novog studijskog programa

Primjer: Univerzitet u Prištini, Pravni fakultet

Univerzitet u Prištini – Pravni fakultet uključen je u program *Gradimo mostove, ne zidove – Uloga univerziteta u izgradnji mira* od 2013. godine; do sada je više od 200 polaznika pohađalo ovaj program. Ovo je prvi put da se Univerzitet u Prištini pitanjem multikulturalnosti i ljudskih prava bavi na jedan potpun i iscrpan način. Ubrzo nakon početka programa pokazalo se da studenti, kako redovni tako i vanredni, pokazuju izuzetno interesiranje i predanost programu. Provedba programa značajno je doprinijela uključenju studenata u obrazovni proces, a samim tim i jačanju njihovih kapaciteta. Studenti su bili izuzetno angažirani, kako na svojim radnim mjestima tokom prakse tako i u drugim aktivnostima kao što su pohađanje ljetnih škola i učešće na konferencijama i u aktivnostima koje se odnose na ljudska prava i multikulturalnost.

Još jedan važan aspekt programa i primjer dobre prakse jeste zanimanje studenata za istraživačke aktivnosti. Svi studenti koji su pohađali ovaj predmet dostavili su svoje istraživačke radove, koje je temeljito analizirao akademski koordinator. Svi radovi su pohranjeni u odjelu biblioteke Pravnog fakulteta koji sadrži publikacije iz oblasti ljudskih prava kako bi bili na raspolaganju ostalim studentima koji pohađaju predavanja iz ovog predmeta i kako bi im pomogli u njihovom istraživačkom radu.

Zbog velikog zanimanja studenata, nakon završetka prvog ciklusa programa nastava se provodi kao stručni predmet. Trenutno 30 studenata privodi kraju jedan semestar programa. Akademski koordinator će pokrenuti procedure na Pravnom fakultetu s ciljem da se ovaj studij integrira kao izborni i kao dio redovnog nastavnog plana i programa.

Pored toga, u toku provođenja programa pokazalo se da postoji potreba za više informacija o tranzicijskoj pravdi, odnosno potreba za boljim razumijevanjem te oblasti s ciljem većeg razumijevanja pitanja ljudskih prava i multikulturalnosti u konkretnom kontekstu na Kosovu. Kao takav, predmet *Suočavanje s prošlošću i tranzicijska pravda* uveden je kao stručni predmet na Pravnom fakultetu, uz podršku Ambasade Kraljevine Norveške i lokalne NVO *Community Building* Mitrovica. Nastava je počela u oktobru/listopadu 2014. i trajat će do juna/lipnja 2015. godine. Na Univerzitetu u Prištini će biti organizirana konferencija o temi tranzicijske pravde, na kojoj se očekuje učešće studenata.

15.3. Uspostava master programa

Primjer: Internacionalni univerzitet Novi Pazar, Odjeljenje za pravne nauke

Učešće u projektu *Gradimo mostove a ne zidove – Uloga univerziteta u izgradnji mira* rezultiralo je uvođenjem predmeta *Interkulturalno razumijevanje, ljudska prava i pomirenje* na osnovnim akademskim studijama. Međutim, brzo se uvidjelo da je studentski interes za ove teme u porastu; upravo oni studenti koji su pohađali ovaj predmet iskazali su potrebu za jednim ozbiljnim, dubljim i daljim teorijskim i naučnim izučavanjem ljudskih prava, mirnog rješavanja konflikata, pomirenja i izgradnje povjerenja među narodima na prostoru bivše Jugoslavije – ali na višim nivoima studiranja.

Kako bi se odgovorilo na studentski interes i iskazane potrebe, koordinator projekta je Naučnom vijeću Odjeljenja za pravne nauke Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru dao prijedlog za osnivanje studijskog programa master akademskih studija prava koji će se baviti obrazovanjem studenata ovog nivoa studija iz oblasti ljudskih prava, mirnog rješavanja konflikata i mirovnog obrazovanja.

Pokretanje ovakvog studijskog programa na Internacionalnom univerzitetu u Novom Pazaru logičan je potez iz više razloga. Naime, na prostoru nekadašnje Jugoslavije evidentan je nedostatak studijskih programa koji se tiču ljudskih prava, mirnog rješavanja konflikata i mirovnog obrazovanja. S tim u vezi, predlagači ovog programa vodili su se mišljenjem da bi takav program trebalo da postoji na nivou master studija, pošto su master akademske studije po prirodi stvari stručno aplikativne, tj. usko usmjerene na određene oblasti. Takođe, iskazana je potreba pokretanja ovakvog studijskog programa upravo na Pravnom fakultetu jer se na njemu školuju budući kadrovi pravnog sistema jedne zemlje, a na njima leži najveća odgovornost za uspostavljanje vladavine prava i njegove zaštite. I posljednje, ali ne manje važno, pokretanje ovog programa činilo se presudnim imamo li u vidu geografski položaj Novog Pazara, koji se nalazi na raskršnici puteva, u samom centru Zapadnog Balkana, na jednakoj udaljenosti od velikih gradova ovog područja (Beograda, Sarajeva, Podgorice...), kao i multietnički, multinacionalni i multikonfesionalni sastav studenata i nastavnog kadra Univerziteta. U tom kontekstu Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru iskazuje i interes da bude regionalni centar za obrazovanje iz oblasti ljudskih prava, mirnog rješavanja konflikata i obrazovanja za mir.

Nastavno-naučno vijeće Odjeljenja za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru usvojilo je navedeni prijedlog početkom akademske 2013/2014. godine i formiralo studijski program master akademskih studija ljudskih prava, mirnog rješavanja konflikata i mirovnog obrazovanja. Pri definiranju programa pošlo se od očekivanih ishoda učenja, iskustava stečenih tokom obrazovanja na Univerzitetu kao i na prestižnim univerzitetima u svijetu.

Pravnici i drugi stručnjaci u Republici Srbiji jednostavno će morati da prođu proces posebne specijalizacije na određenim područjima kako bi što stručnije mogli reagirati na izazove koje im donosi multikulturalni karakter društva u kojem žive, porast konfliktnog potencijala, globalizacija, uključivanje u evroatlantske integracije i svjetska kretanja, ali kako bi mogli i konkurisati stručnjacima u inostranstvu koji su taj proces dodatnog obrazovanja već uspješno završili. Znanja iz oblasti ljudskih i manjinskih prava i njihove zaštite, mirnog rješavanja konflikata i obrazovanja za mir od ključne su važnosti za svaku demokratsku državu. U skladu s navedenim potrebama, studijski program ljudskih prava, mirnog rješavanja konflikata i prava studentima master akademskih studija pruža odabrana i na savremen način predstavljena znanja iz domena ljudskih i manjinskih prava, mirnog rješavanja konflikata, edukacije za mir, međunarodnog krivičnog prava i evropskog prava.

Cilj studijskog programa je postizanje kompetencija i akademskih vještina iz oblasti prava, s posebnim naglaskom na ljudska prava, mirno rješavanje konflikata, mirovno obrazovanje, međunarodno krivično pravo i evroatlantske integracije. Ciljevi studijskog programa obuhvataju:

- Usmjeravanje studija na sticanje znanja i vještina potrebnih za profesionalno obavljanje poslova iz oblasti ljudskih prava i teorije i prakse mirnog rješavanja konflikata;
- Upoznavanje studenata sa osnovnim sadržajem i karakteristikama mirovnih studija, iskustvom rata i posljedicama nasilja, kako bi oni stekli svestraniji i opipljiviji uvid u vrijednosti mira, kao i u složene pretpostavke njegovog postizanja, tj. sprečavanje i rješavanje sukoba;
- Pružanje dublje spoznaje o prirodi konflikata u savremenim društvima i mogućim strategijama za njihovo rješavanje. Sastavni dio toga je razvijanje kritičkog mišljenja i mogućnost objektivne, uravnotežene analize sukoba, unutrašnjih i spoljnih okolnosti, njihovih aktera, kao i procjene domašaja prakse njihovog sprečavanja i nenasilnog rješavanja;
- Stručno osposobljavanje studenata da aktivno učestvuju u procesima pravne tranzicije i da daju svoj doprinos pravnom i bezbjednosnom razvoju društva i uopće zemlje u kojoj žive;
- Sticanje teorijskih znanja i praktičnih vještina iz niza različitih područja kojima se bave pravo i srodne nauke, čime se obezbjeđuje postizanje kompetencija i akademskih vještina za razumijevanje i rješavanje različitih pravnih problema;

- Sticanje sposobnosti za kritičku analizu i evaluaciju zakonskih rješenja, pravne prakse i funkcioniranja pravnih i društvenih institucija koje organiziraju, regulišu i provode društvenu kontrolu nad radom službi bezbjednosti i organa krivičnog gonjenja;
- Sticanje osnove za dalje obrazovanje na doktorskim studijama.

Svrha studijskog programa diplomskih akademskih studija ljudskih prava, mirnog rješavanja konflikata i mirovnog obrazovanja jeste obrazovanje studenata iz oblasti prava na nivou master akademskih studija koje obezbjeđuju produblivanje znanja u oblastima:

- ujednačavanja pravnih postulata i pristupa pravu u skladu s pravom Evropske unije;
- područja zaštite, promocije i poštovanja ljudskih prava;
- razumijevanja uzroka i posljedica sukoba i iznalaženja najboljih rješenja za mirno rješavanje konflikata;
- razvoja pravnih instituta i razumijevanja brojnih faktora koji utiču na njegove promjene u procesu tranzicije i globalizacije;
- rada i djelovanja sudskih i bezbjednosnih institucija, kao i dorade instrumenata kojim se implementiraju novi pravni instituti;
- analize pravne prakse u sudstvu, tužilaštvu, bezbjednosnim i drugim organizacijama i agencijama.

Rb.	PREDMET	S	P	V	SIR	ECTS
1.	Metodologija istraživanja za teorijsku pripremu master rada	1	2	2		7
2.	Ljudska prava	1	2	2	2	8
3.	Teorija i praksa rješavanja konflikata	1	2	2	2	8
4.	Predmeti izbornog bloka 1	1	2	2		7
	Teorije mira i kultura sjećanja					
	Međunarodno krivično pravosuđe					
5.	Predmeti izbornog bloka 2	2	2	2		7
	Evropsko pravo i ljudskih prava					
	Manjinska prava					
6.	SIR* za master rad	2			16	8
7.	Završni – master rad	2				15

*Studijsko-istraživački rad

Tabela 2 – Lista obaveznih i izbornih predmeta

Završetkom studijskog programa master akademskih studija ljudskih prava, mirnog rješavanja konflikata i mirovnog obrazovanja, student stiče akademski naziv master pravnik.

15. Literatura:

Aksit, N., Hartsmar, N., Moraeus, L. (2008). *NGOs and Higher Education: Working together for Citizenship Education and the Development of Identities*. CiCe Central Coordination Unit, Institute for Policy Studies in Education and London Metropolitan University, London, UK.

Cox C., Scruton, R. (1984). *Peace studies: A Critical Survey*. London: Institute for European Defense and Strategic Studies.

David Dan, Mirovne studije, u Grupa autora: (1998): *Svetska enciklopedija mira* I-II tom, Beograd, Gutenbergova galaksija, str. 435-438

Dery Mark (2001.): *Kulturalne diverzije u carstvu znakova*, u *Libra Libera*, Zagreb, Autonomna tvornica kulture – Attack, br. 09

Galtung Johan (2009): *Mirnim sredstvima do mira. Mir i sukob, razvoj i civilizacija*, Beograd, Službeni glasnik, Jugoistok XXI

Jourde Pierre (2003). Šta to ubija univerzitet?, Paris-Beograd, *L' mond diplomatique*, br. 31.

Lederach John Paul (2006): *Building Peace Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, Washington, D.C., United States Institute of Peace Press

Melko Matthew, Mirna društva, u Grupa autora: (1998): *Svetska enciklopedija mira* I-II tom, Beograd, Gutenbergova galaksija, str. 421 - 422

Said Edward (2002.): *Kultura i imperijalizam*, Beograd, Beogradski krug

Senghaas Diether (1995): *Den Frieden denken*, Frankfurt a/M, Suhrkamp, Verlag

Vlaisavljević (2007): *Rat kao najveći kulturni događaj. Ka semiotici etnonacionalizma*, Sarajevo

16. PRILOZI

Aneks 1. Sarajevska deklaracija o ulozi univerziteta i civilnog društva u izgradnji mira i razvoju lokalne zajednice

Pozivajući se na

Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (*European Convention on Human Rights*)⁹, Deklaraciju UNESCO-a o visokom obrazovanju za 21. stoljeće (*UNESCO's World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century*)¹⁰, EU Program cjeloživotnog učenja (*For Lifelong Learning in Europe Programme*)¹¹, Budimpeštansku deklaraciju o boljoj Evropi bez linija podjele (*Budapest Declaration for a Greater Europe Without Dividing Lines*)¹², Varšavsku deklaraciju: Ka zajednici demokratija (*Warsaw Declaration: Toward a Community of Democracies*)¹³ i Deklaraciju iz Talloiresa o građanskim ulogama i društvenim odgovornostima visokog obrazovanja (*The Talloires Declaration on the Civic Roles and Social Responsibilities of Higher Education*)¹⁴;

Mi, učesnici konferencije *Uloga univerziteta u izgradnji mira*, svjesni da visoko obrazovanje ima posebnu ulogu u postkonfliktnim i često podijeljenim društvima kao što su društva Zapadnog Balkana, želimo da ukažemo na važnost edukacije za mir i jačanja saradnje između visokog obrazovanja i nevladinog sektora na ovom polju, kako u lokalnim zajednicama tako i u društvima i zemljama regiona.

Edukacija i civilna misija

Visokoškolske ustanove u regionu se pozivaju:

- Da edukaciju za mir i civilnu misiju¹⁵ utvrde kao temelj akademske profesije i preduzmu neophodne radnje na njihovoj integraciji u akademske djelatnosti. Shodno tome, tržišni pristup visokoškolskih ustanova ne smije ići na štetu edukacije za mir i njihove civilne misije.

9 http://www.hrcr.org/docs/Eur_Convention/euroconv.html

10 http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm

11 http://ec.europa.eu/education/tools/llp_en.htm

12 <http://www.internationalconsortium.org/about/budapest-declaration>

13 http://ccd21.org/articles/warsaw_declaration.htm

14 <http://talloiresnetwork.tufts.edu/wp-content/uploads/TalloiresReport.pdf>

15 Koncept civilne misije sveučilišta artikulira sustav vrijednosti, načela i principa koji usmjeravaju temeljne djelatnosti sveučilišta, te različite aktivnosti zalaganja sveučilišnih nastavnika i studenata u zajednici za obrazovanje društveno odgovornih i proaktivnih građana, za razvoj civilnog društva, demokracije i, uopće, za unapređenje kvaliteta života u zajednici.

- Da obezbijede edukaciju i znanja koja su depolitizirana, deideologizirana i deeticizirana, te kulturu refleksije i angažmana na univerzitetu kod nastavnika i studenata.
- Da rade na uvođenju novih tematskih područja¹⁶, tematskih cjelina¹⁷ i nastavnih jedinica (unutar pojedine tematske cjeline) koji osnažuju kulturu mira.
- Da prepoznaju znanja, stavove i vještine univerzitetskih nastavnika spremnih i motiviranih za provođenje edukacije za mir i civilne misije visokoškolskih ustanova.

Humanistički pristup u edukaciji

- Da prakticiraju humanistički pristup u edukaciji:
- gdje obrazovanje odgovornih građana koji su svjesni svojih prava i obaveza u društvu u kojem žive ima za cilj "cijelog čovjeka" i uključuje socijalni i emocionalni razvoj svih učesnika u procesu učenja;
- gdje se sve razlike, potrebe i iskustva studenata prihvataju i poštuju, i gdje se svakom studentu pruža razumijevanje na osnovu njegovih vlastitih pretpostavki;
- koji se gradi na participativnoj nastavi.¹⁸

Saradnja između visokog obrazovanja i civilnog društva

Pozivamo visokoškolske ustanove i civilni sektor da:

- preuzmu odgovornost i aktivno učestvuju u demokratskim procesima i razvijaju aktivno građanstvo na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou, i da doprinose socijalnoj transformaciji, izgradnji povjerenja, tranzicijskoj pravdi i pomirenju;
- grade socijalni kapital koji se temelji na povjerenju, saradnji, umrežavanju, volonterizmu i učešću studenata i nastavnog kadra u društvenim procesima;
- uspostavljaju i provode programe koji jačaju građanski angažman i društvenu odgovornost;

¹⁶ Kultura mira, ljudska prava, interkulturalno razumijevanje, tranzicijska pravda, pomirenje.

¹⁷ Edukacija iz historije u postkonfliktnim i podijeljenim društvima, kultura sjećanja, obračun sa prošlošću nakon teških kršenja ljudskih prava.

¹⁸ Participativna nastava oslanja se više na komunikaciju i učestvovanje a manje na jednostrano prenošenje znanja. Učenje se odvija u zajedništvu u kojem se iskustva pojedinaca razmjenjuju jer se smatraju relevantnim i korisnim. Znanje, vrijednosti, stavovi i odgovornost izgrađuju se kroz saradnju i učenje u kontekstu, a ne samo kroz individualne procese. Student je osoba–u–aktivnosti i osoba–u–situaciji. Ovim pristupom stvara se "pozitivna zavisnost" učesnika jednih od drugih, razvijaju se komunikacijske vještine te uči o individualnoj i grupnoj odgovornosti. Razvija se sposobnost uključivanja drugih i jasnije se vide njihove potrebe i vještina donošenja odluka.

- grade institucionalne okvire za ohrabrivanje, prepoznavanje i priznavanje dobre prakse u društvu od strane studenata, nastavnog kadra i nevladinog sektora i da šire informacije o dobrim primjerima saradnje civilnog društva i visokoškolskih ustanova;
- grade partnerstvo između visokoškolskih ustanova i nevladinog sektora, koje će doprinosti razvoju pojedinca, grupe i zajednice a temelji se na razmjeni znanja, vještina i iskustva te umrežavanju;
- uspostavljaju saradnju sa srednjim i osnovnim školama kako bi kompetencije koje posjeduju na ovom polju bile iskorištene i na nižim nivoima obrazovanja.

Zahitjevamo

od vlasti na lokalnom i državnom nivou zemalja u regionu i međunarodne zajednice da:

- dokuin sve vidove diskriminacije u visokom obrazovanju i da u obrazovanju stvore uslove jednakih šansi za sve, a u skladu sa međunarodnim dokumentima;
- obezbijede neophodne uslove i finansijsku pomoć za projekte saradnje između visokog obrazovanja i civilnog društva, kako na nacionalnom tako i na regionalnom nivou;
- razmotre mogućnost izrade državne strategije za podršku saradnji visokoškolskih ustanova i civilnog društva.

Sarajevo, 20. mart/ožujak 2014.

Nacrt Deklaracije izradio Enver Đuliman

Enver Đuliman predstavljao Sarajevsku deklaraciju o ulozi univerziteta u izgradnji mira.

Aneks 2. Lista za provjeru sadržaja: primjer pitanja za uključivanje dimenzije ljudskih prava, međukulturalnog razumijevanja i izgradnje mira

PROMICANJE LJUDSKIH PRAVA I TEMELJNIH SLOBODA
Spominje li se pojam ljudskih prava (ili prava pojedinca, prava čovjeka, građanskih sloboda i sl.)?
Spominje li se pojam prava djeteta?
Objašnjava li se da ljudska prava i prava djeteta jednako pripadaju svima bez obzira na razlike među ljudima u boji kože, etničkom i drugom podrijetlu i sl.?
Povezuju li se ljudska prava i prava djeteta s odgovornostima pojedinca?
Ističe li se važnost odgovornosti pojedinca prema sebi?
Ističe li se važnost odgovornog ponašanja pojedinca za dobrobit drugih?
Ističe li se važnost odgovornog ponašanja pojedinca za dobrobit društvene zajednice kojoj pripada?
Objašnjava li se veza između poštivanja ljudskih prava, vladavine prava i pravde i mira?
Objašnjava li se veza između poštivanja ljudskih prava, jednakosti i nediskriminacije i mira?
Objašnjava li se veza između poštivanja ljudskih prava i mira?
Objašnjavaju li se dužnosti vlasti u zaštiti ljudskih prava i prava manjina ?
Objašnjava li se uloga civilnog društva u zaštiti ljudskih prava i prava manjina?
Objašnjava li se uloga višestranačja i važnost poštenog političkog nadmetanja u demokraciji?
Ističe li se važnost osobne angažiranosti u zaštiti ljudskih prava i izgradnji mira?
Ističe li se važnost međusobne povezanosti i zavisnosti svijeta u zaštiti ljudskih prava?
Objašnjava li se povezanost između učinkovite zaštite ljudskih prava, razvoja demokracije i mira?

Aneks 3. O projektu *Gradimo mostove a ne zidove – Uloga univerziteta u izgradnji mira*

Gradimo mostove a ne zidove – Uloga univerziteta u izgradnji mira je regionalni program Helsinškog komiteta Norveške (HKN) koji je započet 2012. godine, s općim ciljem razvijanja saradnje između civilnog društva i univerziteta u Bosni i Hercegovini, Srbiji i na Kosovu, u oblasti interkulturalnog razumijevanja, ljudskih prava i izgradnje mira.

Cilj programa je jačanje kompetencija univerziteta/partnera u programu, koje će im omogućiti da obrazuju studente na način koji će doprinijeti izgradnji demokratske kulture i kulture mira, utemeljenih na vrijednostima ljudskih prava na Zapadnom Balkanu. Uz znanje o interkulturalnom razumijevanju, ljudskim pravima i procesima koji vode izgradnji mira, kao integralnom dijelu sistema obrazovanja za relevantne profesionalne grupe u regionu, očekuje se da će one moći biti promotori ovih vrijednosti na svojim budućim radnim mjestima.

Program prevashodno podrazumijeva uvođenje izbornog predmeta na univerzitetima u Bosni i Hercegovini, Srbiji i na Kosovu. To je prvi put da se tri tematska područja – interkulturalno razumijevanje, ljudska prava i izgradnja mira – uvode kao zajednički predmet na univerzitetima u regionu.

Program je namijenjen sljedećim ciljnim grupama:

- Redovni studenti;
- Studenti koji rade, tj. diplomirane zaposlene osobe;
- Nastavno i administrativno osoblje na univerzitetima;
- Obrazovne institucije, resorna ministarstva i pedagoški zavodi.

Programom su predviđene sljedeće aktivnosti:

- Uvođenje studija interkulturalnog razumijevanja, ljudskih prava i procesa koji vode pomirenju. Studij se organizira i za redovne studente studija i za studente koji rade;¹⁹
- Podrška izradi stručne literature kojom će biti obuhvaćene gore navedene vrijednosti;
- Osnivanje Kutka za interkulturalno razumijevanje i ljudska prava pri bibliotekama na 5 (pet) univerziteta u regionu;
- Organizacija 5 (pet) konferencija na partnerskim univerzitetima i 1 (jedne) regionalne konferencije o ulozi univerziteta u izgradnji mira;

¹⁹ Studij za zaposlene osobe koje smatraju da im je usvajanje ovih kompetencija neophodno za radno mjesto, npr. pedagozi, učitelji, novinari, socijalni radnici itd.

- Provedba opsežnog istraživanja o procesima pomirenja u dotičnim zemljama i izrada izvještaja sa zaključcima i preporukama za daljnji rad u ovoj oblasti.

Nastavno osoblje će objediniti kako teoretsko znanje (univerziteti), tako i praktično iskustvo u istim predmetima (NVO sektor). Programom je predviđena je razmjena nastavnika/ica i studenata/kinja među univerzitetima, zajednički program i nastavni plan, te saradnja univerziteta na izradi nastavnih materijala.

Za više informacija posjetite: www.nhc.no

O edukaciji

Svi se rađamo kao ljudi, a građani postajemo. Kad kažem građani, mislim na pojedince svjesne svojih prava i obaveza u društvu u kojem žive. Da bismo to postali, neophodno nam je znanje, do kojeg ćemo doći postavljajući pitanja prvo sebi pa onda drugima. To je ono znanje koje postaje dijelom naše ličnosti i koje živimo svaki dan u odnosima prema drugima i drugačijima; znanje koje nam omogućava da se svakodnevno borimo kako bismo se oslobodili predrasuda o drugima. Jedino čovjek bez predrasuda je slobodan čovjek. To je znanje koje nam pomaže da preuzmemo odgovornost, a ne da bježimo od nje skrivajući se iza grupe kojoj pripadamo. To je znanje koje spaja a ne odvaja ljude, koje se gradi na etosu a ne etnosu, koje objašnjava a ne opravdava, koje govori o stvarnosti kakva jeste, ali i kakva bi trebalo da bude.

Enver Đuliman

NORWEGIAN HELSINKI COMMITTEE

Kirkegata 5, N-0153 Oslo

E-mail: nhc@nhc.no – www.nhc.no